

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

“

”

Kemal Ateş, 1947 yılında Kırşehir-Kaman'da doğdu. Ankara Atatürk Lisesi'nde okudu. 1970 yılında AÜ DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi, aynı bölümde "Türk Romanında Yöre Diline Yöneliş ve Fakir Baykurt'un Dili" konulu yüksek lisans tezini hazırladı. Doktora çalışmasını Ankara Üniversitesi Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Anabilim Dalı'nda yaptı. *Varlık*, *Türk Dili*, *Yansıma*, *Hürriyet Gösteri*, *E*, *Virgöl*, *Öğretmen Dünyası* dergilerinde; *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yazıları yayımlandı. Edebiyat dünyasında gecekonduları anlatan roman ve öyküleriyle tanındı. Bu yapıtlarıyla Lions, MAY, PEN Yazarlar Derneği Orhan Kemal Ödülü, TESK ve Edebiyatçılar Derneği Ödülü'nü kazandı. Ayrıca *Çingirak* adlı çocuk oyunu Sıtkı Dost Çocuk Edebiyatı Ödülü'yle değerlendirildi.

Ateş'in Eserleri:

- *Çürük Kapı* (MAY Yay., 1978; Okar Yay., 1979; Öğretmen Yay., 1985; *Bir Şarkıyı Dinlerken* ile birlikte, Milliyet Yay., 1998; İmge Kitabevi Yayınları, 2007)
- *Toprak Kovgunları* (MAY Yay., 1982; Doğan Kitap, 1999; İmge Kitabevi Yayınları, 2005)
- *Geç de Olsa* (Hatipoğlu Yay., 1989)
- *Yitik Kuzular* (Cem Yay., 1992)
- *Bir Şarkıyı Dinlerken* (Cem Yay., 1995; *Çürük Kapı* ile birlikte, Milliyet Yay., 1998; İmge Kitabevi Yayınları, 2008)
- *Öğretemediğimiz Türkçe* (Cumhuriyet Kitapları, 1999, 2000, 2003, 2004; İmge Kitabevi Yayınları, çıkıyor)
- *Türk Dili* (İmge Kitabevi Yayınları, 2007-2 baskı, 2009)
- *Gülten Dayıoğlu'nun Çocuk Romanları* (TC Kültür Bakanlığı Yay., 2000)
- *Çingirak* (TC Kültür Bakanlığı Yay., 2000)
- *Küskün Fotoğraflar* (İmge Kitabevi Yayınları, 2005)
- *Türkçem Mahzun Ben Mahzun* (İmge Kitabevi Yayınları, 2005)
- *Dil Hurafeleri: Türkçenin Güncel Sorunları* (İmge Kitabevi Yayınları, 2010)

İmge Kitabevi Yayınları

Ankara / Kızılay
Konur Sokak No: 17
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 29 87
E-Posta: imge@imge.com.tr

İstanbul / Taksim
İstiklal Cad. Zambak Sok. No: 2/4
Tel: (212) 249 34 79
Faks: (212) 249 35 79
E-Posta: imge@imge.com.tr

Genel Dağıtım

Ankara / Kızılay
Konur Sokak No: 43/A
Tel: (312) 417 50 95 - 417 50 96
Faks: (312) 425 65 32
E-Posta: imge@imge.com.tr

İstanbul / Çagaloglu
Ankara Caddesi No: 45/A
Tel: (212) 527 40 57
Faks: (212) 527 41 45
E-Posta: imge@imge.com.tr

Kemal Ateş

Dil Hurafeleri

Türkçenin Güncel Sorunları

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 978-975-533-653-4

© İmge Kitabevi Yayınları, Kemal Ateş, 2010

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Mayıs 2010

Düzeltili
Ayten Koçal

Kapak
Aslı Sezer

Dizgi
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
İvedik Organize Matbaacılar Sitesi
558. Sok. No: 28 Yenimahalle-Ankara
Tel: (312) 395 25 80-83 • Faks: 395 25 84
www.pelinofset.com.tr

İ m g e K i t a b e v i
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10-11 • Faks: (312) 425 29 87
İnternet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

İçindekiler

TÜRKÇENİN GÜNCEL SORUNLARI

Üç Yüz Otuz Öpücük	9
Vav'lı Türkler Dablyu'lu Türkler	15
İmla Kavgası Bitti mi?	21
Profesörlerin de İnandığı Dil Hurafeleri	27
Sözcüğe Giden Yollar	33
TDK'nın 669 Numaralı Üyesi Fazıl Hüsnu Dağlarca	45
Yazı Devriminin 80. Yılı	49
Dil Bayramı.....	53
Türkçe ve Çeviriler.....	57
Okuduğum Kitaplar ve Türkçe.....	63
Yeni Kitaplar.....	69
TRT ve Türkçe.....	75
Türkçede Bilinmeyen Bir Ek.....	77
Liderler, Gençler ve Türkçe.....	81
Kızını Dövmeyen Dilini Döver	89

Gene Osmanlıca Üzerine	93
İlk Kürtçe Sözlüğün Düşündürdükleri	103
Tutmayan Sözcükler Bir İşe Yaramadı mı?	107

TÜRK EDEBİYATINDA YEREL DİL

Türk Romanında Yerel Dile Yöneliş	113
Çağdaş Yazarlar ve Yerel Dil Konusundaki Tartışmalar ..	117
Fakir Baykurt ve Anadolu Türkçesi	123
Oğuz Tansel ve Türkçe	127
Türk Romanında Yerel Dile Yöneliş ve Rıfat Ilgaz	135
Yerel Dil Konusunda Son Birkaç Söz	143
Kaynakça	145

Türkçenin Güncel Sorunları

Üç Yüz Otuz Öpücük

Kül Tigin'in hangi savaşa hangi at ile katıldığı da anlatılır Göktürk Yazıtları'nda, kimi kişiler o büyük taşlarda atları dolayısıyla ölümsüzleşmişlerdir.

Ne güzel adları vardır o atların; çocuk öykülerindeki gibi birer kişilik oluverirler gözünüzde.

Kül Tigin'in bindiği Tadık Çur'un boz atı savaşta ölür, sonra İşpara Yamtar'ın boz atına biner; o da ölünce Kedimlig adlı ata biner, o da can verir bu çetin savaşta. Kedimlig'e yüzü aşkın ok değmiştir, ama hiçbiri de yüzüne ya da başına gelmemiştir. Yüzünü oklardan korumak gibi bir özelliği vardır Kedimlig'in; çiviyle, çekiçle yazılan taşlarda böyle övülür. Kırgızlarla savaşırken Kül Tigin'in bindiği ak aygırın uyluk kemiği kırılır. Kağan, Oğuzlarla Öksüz adlı atıyla savaşır. Dokuz Oğuzlara karşı savaşırken de Azman adlı ata biner.

İşte böyle, yazıtlar insanlarla birlikte atların öyküsünü de anlatır bize. Bunları okurken, Göktürk Devle-

ti'ni insanların değil de, atların kurduğunu bile düşünürsünüz.

Sonra Nâzım da anlatır ya, o atlar bizi uzak Asya'dan Anadolu'ya getirdiler. Atlarla birlikte sözcüklerimiz de geldi elbette. Ancak Arapçanın, Farsçanın etkisiyle çoğu sözcüklerimiz yaşamadı. Örneğin, *süvari*, *seyis* sözcüklerini aldığımız için *ateri*, *atoğlanı* unutuldu.

Ne güzel renkleri vardır o atların; *siskırı*, *pekmezköpüğü* gibi renk adları aynı etkiler yüzünden sayısı yüz binleri aşan sözcüklerle birlikte yok oldular. Türkçede “evdeş” dururken, “zevce”yi aldık, şimdi her ikisini de kullanmıyoruz. Birbirini yiyen balıklar gibi sözcükler birbirini yedi, Anadolu bir dil mezarlığına döndü. Bu mezarlıkta yatan ölü sözcükler sekiz cildin üstündedir. Bilge Kağan'ın, “Türk beyleri Türk adını unuttular,” diye daha ilk yazılı belgelerimizde taşlara kazıdığı yakınmalar, o eski hastalığımız, bir kez daha gösterdi kendini. Bizim dilini, sözcüklerini kolay unutan bir ulus olduğumuz daha başka kaynaklarda, başka dillerde yazılmış öykülerde de vurulur yüzümüze. Bir olayın taşlara kazınması için çok derinden duyulması gerekir, bir olayın öykülere konu olması için de gene çok derinden yaşanması gerekir. Bizim kendimize yabancılaşmamız, kendi sözcüklerimize olan ilgisizliğimiz tıpkı Bilge Kağan gibi ünlü Macar yazar Dezsö Kosztolanyi'yi de etkiler; onun *Küçük* adlı öyküsü bu yüzden bir başucu kitabıdır benim için.

Macar şairi olan öykü kahramanımız, Avrupa'da bir tren yolculuğu sırasında üç Türk kadınıyla tanışır: Büyükanne, anne, bir de on beş yaşlarında genç kız... Kış, yaz, bahar yan yana görmüş gibi, bu üç kişilik aile ilgisini çeker kahramanımızın. Dezsö Kosztolanyi, büyü-

kannenin peçesinden yeni kurtulduğunu bakın nasıl anlatıyor:

“Büyükanne -seksen yaşlarında bir sayın bayan-boynunda iri siyah incilerle, koltuğun üstünde uyuyordu. Uykusunda Türkçe konuştu; leylak rengindeki damarları kabarmış, buruşuk elini bazen sinirli bir hareketle bir şey örter gibi kaldırılıyordu. Çünkü kadıncağız ömrünün büyük kısmını peçe taşımakla geçirmişti; uykusunda bile yüzünün uygunsuz bir şekilde açık kaldığını sezebiliyordu.” (*Yedi Metelik*, s. 85)

Anne daha da çağdaş görünür, sigarasını tüttürürken, Paul Valery'den bir kitap okumaktadır. Üç kadın bütün dilleri eksiksiz bilirler. Küçük kız B ve C vitamininden söz ederken; anne, Jung'dan, Adler'den, psikanaliz okulunun yeni dallarından söz açar. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gelişen, değişen, çağdaşlaşan Türk kadınıdır onlar. Bunlara kim ne diyebilir ki... Ancak kadınlarımızın bir Türk gibi değil de Batı Avrupalı gibi görünmek istemeleri Macar şairin gözünden kaçmaz. Annenin saman sarısına boyadığı saçlarının bir zamanlar kömür karası olduğunu anlamıştır. Küçük kız ise her davranışıyla annesinin öğrencisidir sanki, onun da saçları saman sarısına boyanmıştır. Sanki Türk olduğundan utanmaktadır. Öykünün sonunda Dezsö Kosztolanyi sözü Türkçeye getirerek yabancılaşmayı asıl dilimizde yaşadığımızı anlatır bize. Öykü kahramanımız ilgi duyduğu Türk kıızıyla yakınlık kurmak için dilindeki Türkçe sözcüklerden yararlanmak ister. Ne var ki kızımız o sözcüklerin üçünü bilirse beşini bilmez, beşini bilirse onunu bilmez... Büyükanneye, anneye de yabancısıdır şairin sorduğu sözcükler.

– *Bor* ne demek?

Kız anlamaz; “bor” Türkçedir ama, onun yerine Arapçadan “şarap” sözcüğünü aldığımız için çoktan unutulmuştur.

– *Tükör* ne demek?

Şairin bu sorusu da yanıtsız kalır, çünkü “ayna” anlamına gelen “tükör” sözcüğü de yukarıda sözünü ettiğimiz dil mezarlığına çoktan gömülmüştür.

– Peki, *betü* sözcüğünü de mi bilmiyorsun?

Karşısındakine gene boş boş bakar kızımız.

“Harf” anlamına gelen *betü*, yabancılaştığımız yüz binlerce Türkçe sözcükten biridir. Bu konuşmanın geçtiği yıllarda Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü yazılmamıştır; dilimizle, tarihimizle ilgili kurumlar da henüz kurulmamıştır. Ancak Macar şair, bizim dil tarihimizi, dilimizin başına gelenleri bizden iyi bilir.

– Bak küçüğüm, der. Sen bunları nasıl bilmezsın? Bunlar sizin sözcükleriniz. Bu sözcükleri siz unuttunuz ama, biz unutmadık. Ben bir şair olarak bu sözcüklere çok şey borçluyum.

Bu öyküyü anlattığım gençler, biraz da izledikleri pembe dizilerin etkisiyle olacak;

– Sonra ne oldu? diye olayın devamını da sorarlar bana.

Öykü giderek simgesel bir anlam kazanır. Doğu Ekspresi’nin girdiği ilk karanlık tünelde Macar şair bizim kıza öpücükler kondurur. Kaç kez mi öper? Tam üç yüz otuz kez... Çünkü Macarcada üç yüz otuz Türkçe sözcük vardır. Her sözcük için bir öpücük...

Macar şairin Türk kızında görmek istediği dil bilincini bütün gençlerimize kazandırmak ulusal eğitimimizin temel amaçlarından olmalı.

Bir de sadece 330 sözcüğümüzden yararlanan bu Macar şairi kadar olsun, sevmek dilimizi... Yazık ki bizde işler bunun tersine gidiyor. Varsa yoksa İngilizce... Canım bunlar işin edebiyatı, küreselleştiriyoruz, diyenler olacaktır. Peki, biz de işin edebiyatı diyelim bu söylediklerimize; o zaman işin biliminden söz edelim biraz da...

Kimi bilim adamları dil ve kültürün iki ayrı kutup olarak düşünülmesini doğru bulmazlar, her ikisinin de benzer etkinliklerin ürünü olduğunu savunurlar. Yani dil ve kültür iç içe iki etkinliktir. Weisberger, Harder gibi bilim adamları dilin bütün kültürel olaylar üzerinde bir etkisi, bir gücü olduğunu düşünürler. Dilin etkide bulunan gücü, dilde izini bırakan “dünya tablosu” ile, yaşamın bütün alanlarına yayılır. Buna karşılık dil de bütün alan ve etkinliklerin özel gereksinimi ve koşulları ile kendi çevresini ve yönünü belirler, ona göre gelişir. Weisberger dilde iz bırakan şeyleri olup bitmiş bir sonuç olarak değil, bir etkinlik olarak, her zaman yenilenen, yenisini ve benzerini üreten bir güç olarak düşünür. Humboldt da, “Dil bir ürün değil, bir etkinliktir,” sözüyle dilin yaratıcı gücü üzerinde durmuş, dilin bir ulusun “ruhsal enerjisi” olduğunu anlatmak istemiştir. Bilim dili olarak Türkçe dışında bir dil düşünmek, bu “ruhsal enerji”den yoksun kalmak demektir. Harder’e göre dil, bilimlerin hem aracı hem özüdür. Bu yüzden anadile mal edilmeyen bilgi gerçekte özümselememiş bilgidir. Dilsel yaratıcılık ile bilimsel yaratıcılık çoğu zaman iç içedir, biri ötekinden uzak düşünülemez. (Akar-su, 1984; Arslantunalı, 1992)

Yukarıdaki öyküden sonra bütün bunlar bize biraz karışık gelebilir. Daha somut bir örnek ile açıklayalım söy-

lemek istediklerimizi. Dil toplumun bize sunduğu, ucu bucağı görünmeyen dev bir kumaş gibidir. Herkes bir ucundan keser, biçer, gereksinmelerine göre kendine giysiler diker. O kumaşı kullanırken ellerimizin, parmaklarımızın, beynimizin gösterdiği beceriyi, yaratıcılığı başka dillerde gösteremeyiz. Bize kendi dil kumaşımızdan diktiğimiz giysiler daha çok yakışır, daha çok içimize siner. Üstelik biz kesip biçtikçe, o kumaş büyür, genişler, uzayıp çoğalır.

Vav'lı Türkler, Dablyu'lu Türkler

“Türkçe okunduğu gibi yazılan, yazıldığı gibi okunan bir dildir.”

Bu sözü çok duyarız, doğru olup olmadığı konferanslarımızda, derslerimizde çok da sık sorulur bize. Elbette her dilde olduğu gibi, Türkçede de yazı diliyle konuşma dili aynen örtüşmez. Ancak bu sözdeki göreceli doğruluğu yadsımamak gerekir. Almanca, İngilizce, Fransızcaya göre dilimizde sözcüklerin yazımı daha kolaydır. Bizim sesçil imlamızda her ses bir harfle karşılır. Batı dillerinde bir sesin bazen birkaç harfle yazıldığını biliyoruz. Ayrıca Türkçede harfler her durumda, başta, sonda, ortada aynı okunur. Bu kolaylığı İngilizcede göremeyen Temel arkadaşlarına şöyle yakınmış:

– Yahu İnciluzce oyle carip bir dildir ki; adamlar **come** yazıyorlar, **kam** okuyorlar, **cel** (gel) anlıyorlar. Böyle bir dil öğrenilir mi?

“Türkçe yazıldığı gibi okunan, okunduğu gibi yazılan bir dildir,” sözünün anlamını ben böyle bir öyküyle

açıklıyorum. Türkçede konuşma dili ile yazı dili arasında Batı dillerindeki gibi bir uçurum yoktur. Ancak **başlayan, taşıyan**, diye yazarken, **başlıyan, taşıyan** diye konuştuğumuzu; **yiyeceğim, takacağım** gibi sözcükleri de **yiyeceem, takıcaam** diye söylediğimizi kabul etmemiz gerekir.

İngilizcedeki yazım zorluğundan Şekspir'in yakındığını da duymuştum. Kim İngilizceyi okunduğu gibi yazılan, yazıldığı okunan bir dil haline getirirse, bütün mal varlığını ona bağışlayacağını söylemiş bu ünlü yazar. Böyle bir ödül Türkçe için konsaydı, kuşkusuz Atatürk'e verilirdi. Biz bu kolay alfabeye, kolay yazıma onun devrimlerinden sonra kavuştuk.

Arap alfabesinin zorluğundan yazılarımda sık sık söz ederim. 1910'lu yıllara gelindiğinde, "Türk" sözcüğünün nasıl yazılacağı konusunda bile aydınlarımız anlaşıyorlardı. Her dergi, her gazete bu zorlukları aşmak için kendine göre bir yol tutturdu. Yazı bir avuç insanın elinden çıkıp biraz yayılma eğilimi gösterince (gazete, dergi vb. araçlarla), bu sorunları tartışmak, yeni yollar aramak kaçınılmaz oldu. "Vav'lı Türkler" sözü bu tartışmaların ürünüdür; Türk'ü vav ile yazanlarla "Vav'lı Türkler" diye alay ediliyordu. O yıllarda bu tartışmalar şiirlere bile konu oldu. "Vav'lı Türkler" şimdi de var ama, bugünküler biraz başka... Şaşırsınca "Vavv!", biriyle çarpışınca "Obds" diyen, Amerikan aksanıyla konuşan bugünkü Türklere de ben "Vav'lı Türkler" diyorum. "Vavv! diye konuşanlar arasında ünlü sunucular bile var. Bir ara bu bölünmelerin daha da artacağından kaygılandık. Hâlâ da bu kaygılarım sürüyor benim. Kürtçedeki bazı özel adların doğru yazılamadığı gerekçe gösterilerek, Avrupa Birliği Komisyonu'nun 2003 İler-

leme Raporu'nda, alfabemizde q, w, x harflerinin bulunmaması bir eksiklik sayılmıştı.

Sanırım *Civan* yerine kimi yurttaşlarımız adını *Ciwan* yazdırmak istiyormuş. Adının böyle yazılmasını isteyen biri, acaba ne çok zorluklar yaşayacağını hiç düşündü mü? Devlet dairelerinde memurlarla boğuşup duracak. Hangi kuruma gitse, adını söylediği memur, gene bildiği gibi yazacak. Öteki görmezden gelemeyecek bu durumu:

– Civan değil memur bey, Ciwan...

Bu küçük ayrıntıyı kavrayamayan memur çıkışacak:

– İşte biz de Civan yazdık ya kardeşim...

– Öyle değil memur bey...

– Ya nasıl?

– Ciwan... Dablyu ile yazacaksınız.

– Nasıl yani?

Ciwan Bey üşenmeyecek, eğilip adının nasıl yazıldığını gösterecek. Sonra öteki masaya geçecek evrakı. Aynı sıkıntıları başka memurlarla da yaşayacak. Bizde leb demeden leblebiyi anlayacak memur nerdee... Bir önceki masada sinirleri bozulan Ciwan Bey, bu kez sesini biraz daha yükseltecek:

– Memur bey, bakın, siz de Civan yazıyorsunuz... Ciwan benim adım, Ciwan... Dablyu'lu Ciwan, Dablyu'lu Ciwan'ım ben...

Bu işler çok yoracak Ciwan Bey'i, zaman zaman kalendar olmaya da çalışacak. Hani Yılmaz Güney'in bir filminde vardı ya: Kahramanımız "Âzer" olan adının doğru söylenişini öğretmek için yeni tanışıklarına; "Âzer... Şapkalı Âzer" diye tanıtır kendini. Tıpkı Yılmaz Güney gibi, Ciwan Bey de yüzünde yarım ağız bir gülümseme, yarısı yitik bir sıcaklıkla:

– Ciwan memur bey, Dablyu’lu Ciwan, diyecek.

Her işinde beş dakika, on dakika derken Dablyu’lu Ciwan Bey’in yetmiş - seksen yıllık ömründe, bu çabaları, bu sabrı kim bilir toplam kaç iş gününe mal olacak ona. Dilerim yukarıda anlatılanlar, benim gibi öyküler yazmayı seven bir yazarın kurguladığı düşsel sahneler olarak kalır.* Ancak ben yazımı düşsel değil, gerçek bir alıntıyla bitirmek istiyorum. Fransız Akademi üyesi olan Georges Duhamel, *Yeni Türkiye Bir Batı Devleti* adlı kitabında, yaklaşık 50 yıl önce şunları yazmış:

“Bir Türk gazetesini veya Türkçe bir kitabı gözden geçiren bir Avrupalı, yeni Türk alfabesiyle kendi kullandığı alfabe arasında bazı farklılıklar olduğunu görecektir. Mesala, biz Fransızcada ş, ö, ğ harflerini kullanmıyoruz. Fakat bizim alfabemizdeki ç harfi de öbür uluslar için hiçbir şey ifade etmemektedir. Sonra İspanyol alfabesinde yer alan üstü işaretli ‘n’ harfi veya İşveçlilerin kullandığı ne ‘o’ ne ‘a’ seslisine benzeyen, alt alta gelen bir küçük ‘o’ ve ‘a’ ile kurulan sesliyi biz kullanmamaktayız. Bundan da anlaşılıyor ki her ulus Latin alfabesini kendi ihtiyaçlarına en uygun gelen biçime sokmaktır. Dava, ana işaretlerin aynı oluşudur.”

Batılılar yıllar önce böyle alkışladıkları alfabemize şimdi kusur bulmaya çalışıyorlar.

Georges Duhamel çok doğru söylüyor: Önemli olan ana işaretler... Ayrıca konuşma dilindeki bazı sesleri, bazı söyleyişleri feda etmeden, hiçbir dilde alfabe hazırlanamaz.

* Galiba öyle de kalacak. Civan Bey gibi, adlarını yazarken x, q, w harflerini kullanmak isteyen yurttaşlarımızın açtığı dava, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nce 2 Şubat 2010 tarihinde TV haberlerinden öğrendiğimize göre reddedildi.

Eski Kültür Bakanlarımızdan birinin Arapçayı örnek alarak 32 harfli alfabe önerisi yeni bir tartışmaya yol açmıştı. Harf sayısı artınca dilin zenginleşeceğini sananlar var. Kırk ayaklı tırtıla iki ayak daha ekleyince daha hızlı gideceğini sanmak gibi gülünç bir düşünce bu.

İmla Kavgası Bitti mi?

1983 yılından önce yazım kuralları konusunda tartışılan en önemli sorun düzeltme imiydi (^), bunun dışında önemli bir anlaşmazlık yoktu. Düzeltme iminin tümüyle kaldırıldığı da aslında eski Türk Dil Kurumunu yıpratmak için uydurulmuş bir yalandı. Eskiden kurum yolsuzluklara bulaşmamış, öylesine kusursuz bir örgüt-tü ki, bula bula küçük bir imla sorununu bulmuşlar, işin aslını bilmeyen bazı aydınları, edebiyat öğretmenle-rini bile yanıltmışlardı. Oysa TDK, eskiden de **kar** ve **kâr**; **hala** ve **halâ** gibi karışabilecek sözcüklerde ve daha başka örneklerde düzeltme iminin kullanılmasını istedi. Bu yalanı öylesine büyüttüler ki, Özal'a bile şikâyet edildiğini, şikâyet edenlerin ağzından duydum. 1982 Anayasası ile kurum el değiştirdikten sonra yayımlanan 1985 kılavuzunda bu im **plan**, **plaj**, **ahlak** gibi sözcükle-re ve nisbet i'sine de kondu. Bize göre asıl imla kavgası işte bu kılavuzla başladı. **Alışveriş**, **anneanne**, **allakbu-**

lak, ilkokul, ortaokul, dizkapağı gibi binlerce sözcüğün ayrı yazılmasını isteyen bu kılavuza kimse uymadı, devlet kurumları bile eski alışkanlıklarında direndi. Çünkü getirilen bu yeni kural basit bir imla sorunu değil, Türkçenin sözvarlığıyla ilgiliydi, bileşik sözcükleri adeta yok etme girişimiydi. Aynı kılavuz “Kenan Paşa'nın” derken kesme imini kaldırdı, ancak **mesut, neşe, sanat** gibi sözcüklerin **mes'ut, neş'e, san'at** biçiminde Arap ağzına yakın bir imla ile yazılmasını kabul etti. **Postane, eczane** gibi sözcükler de **postahane, eczahane** olarak değiştirildi. Bunlar kolay uyulacak değişiklikler değildi, işi bilenler, yazarlar, çizerler gene eski kurallarda direndiler. Bir devlet buyruğu gibi sunulan yeni kuralları kimse umursamadı. Son Ecevit hükümeti döneminde kurum, Milli Eğitim Bakanlığının desteğini de yitirebileceğini anlayınca, yıllarca dayatmaya çalıştıkları bu yeni kuralların çoğundan vazgeçti, pek çok konuda eskiye döndü. Ancak gene de bugün eski geleneği sürdüren Dil Derneği kılavuzu ile TDK kılavuzu arasında önemli farklılıklar var, imla kavgası biraz durulmuş gibi görünse de tümüyle bitmedi.

Uzlaşma konusunda bazı değişiklikleri içeren kurumun 2005 kılavuzu öncelikle yalın, kolay anlaşılır bir kılavuz değil. Bu kılavuzu anlamak için herkesin en az 4 yıl Türkoloji öğrenimi görmesi gerekir. Örneğin, bileşik sözcükler konusunda, “alet ve eşya adları”, “hastalık adları”, “biçim adları” (ne demekse), “yiyecek adları”, “oyun adları”, “renk adları” vb. diye uzayıp giden tuhaf sınıflandırmanın kılavuzu ne kadar gülünç ve karmaşık hale getirdiğini koca kurumda görebilecek tek bir sorumlu yok muydu acaba? Ayrıca kılavuzda araştırmaya, derleme çalışmalarına dayanmadan yaygınlaşmış olan,

“dil hurafesi” diyebileceğimiz bazı yanlış kurallara da yer verilmiş.

Kurumun 2005 kılavuzuyla imlada uzlaşma konusunda attığı ve atamadığı adımlar kısaca şöyle özetlenebilir:

1. Kurum **plan, plaj** gibi sözcüklerden düzeltme imini kaldırarak eski kurala dönmüş, Dil Derneği kılavuzuna yaklaşmıştır. Ancak nispet i’si konusunda iki kılavuz arasındaki anlaşmazlık hâlâ sürüyor, kurum “tarihî olaylar” diye yazmayı doğru buluyor.

2. TDK 2005 kılavuzunda “Kenan Paşa’nın” derken genel eğilime uygun olarak kesme imi konmasını artık doğru buluyor. Ayrıca **mesut, neşe** gibi örneklerden bu im kaldırılıyor.

3. Kurum sözünü ettiğimiz kılavuzda, “eczane”, “postane” yazımını doğru kabul ediyor. Bunun yanı sıra sonu ünsüzle biten “timarhane” gibi örneklerde de her iki kılavuz gösterdiğimiz yazımda anlaşıyor. Ancak “dersane-dershane” yazımındaki anlaşmazlık sürüyor.

4. İmlamızın en karışık, en zor konusu kuşkusuz bileşik sözcükler... Kurum gene eski alışkanlıklara dönme konusunda önemli bir adım atarak tartışılan çoğu bileşik sözcüklerin bitişik yazılmasına karar verdi: **ilkokul, anneanne, alışveriş** vb. Ancak **uluslararası**’nı bile bitişik yazmayı kabul eden kurumun **dizkapığı, açıkoturum, açıköğretim, önsöz** gibi yüzlerce bileşik sözcüğü hâlâ ayrı yazması anlaşılır bir durum değil; oysa bu örnekler de bitişik yazılsaydı, önemli bir imla kavgası (kargaşası) son bulacaktı. Yazık, demekten başka söyleyecek söz bulamıyorum!

Peki neden TDK bu örnekleri de bitişik yazarak tam bir uzlaşmayı gerçekleştiremedi, gerçekleştiremiyor? 1985

yılından sonra yayımladıkları kılavuzların “giriş” ya da “sunuş” bölümleri dikkatlice okunursa, bu inatlaşmanın ipuçları görülebilir. Kurum uzmanları son zamanlarda hemen her kılavuzda daha önce bu alana emek vermiş hocalarımızı eleştirerek işe başlıyorlar. Bana göre anlaşmazlığın nedenlerini burada aramak gerekir. Uygulamada yanlışlarını görseler bile, meslektaşlarına dönük bu eleştiriler, sürüp giden çekişmeler yüzünden yanlış kararlarından dönemiyorlar. 2005 kılavuzundan aldığım şu satırlardaki eleştirileri kurumun 1985 yılından sonraki kılavuzlarının hemen hepsinde görmek olası:

“...1928’de yayımlanan İmla Lûgati ile onu izleyen altı baskıyı bir kenara bırakan 1965 kılavuzu, Türkçenin biçim bilgisi, yapısını zorlayan kuralları içeriyordu. Bu kılavuzla birlikte birleşik sözlerin yazımı için getirilen kurallar sonucunda belirtisiz ad tamlaması yapısındaki neredeyse bütün sözlerin bitişik yazılmasına doğru bir gidiş başladı.” (s. 11)

Adı verilmese de 1965 kılavuzunu hazırlayan hocamız Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu, 1928 kılavuzundan uzaklaştığı için eleştiriliyor. 1928 kılavuzu Türkçe konusunda ciddi hiçbir araştırmanın yapılmadığı, doğru dürüst bir dilbilgisi kitabının bile bulunmadığı, yeni bir alfabenin henüz yeterince denenmediği yıllarda yazılmıştı. Ayrıca o yıllarda Türkçe konusunda yetişmiş uzman yok denecek kadar azdı. O gün için iyi bir çalışma olan 1928 kılavuzunun hiç değişmeden bugüne kadar gelebileceğini nasıl düşünebiliriz? Bu olası mı?

Bileşik sözcüklerin dilimizin zenginleşmesinde çok önemli bir öge olduğu, sözcükleri birleştirmenin türetme kadar işlek bir yol olduğu 1965 kılavuzuyla anlaşılmıştır. Türkçeyi zenginleştirmenin yolları bu kılavuzla

daha iyi kavranmıştır. Aynı anlayış 1970'li yıllarda Prof. Dr. Doğan Aksan'ın başkanlığında hazırlanan kılavuzlarda da devam etti.

“Denizaltı”nı ayrı yazarken “denizaltıcı”yı bitişik yazmanın mantığı, “belirtisiz ad tamlaması” gibi ilkokuldan beri ezberlediğimiz sıradan dilbilgisi terimleriyle açıklanabilir mi? Elebaşı'yı bitişik yazarken, “dizkapağı”nı, “önyargı”yı ayırmak da öyle... Bu sözcüklerdeki kalıplaşma ve sözcüklerin kendi anlamları dışında kullanılması, bileşik sözcüklerin tanımında temel bir ilkedir, bu nedenle “dizkapağı”, “denizaltı”, “önsöz” gibi örnekler bitişik yazılmalı.

TDK kılavuzlarındaki sunuş yazıları mesleki kıskançlığın, meslektaşlara üstünlük taslama çabalarının, önce üniversitelerde başlayıp sonra kuruma sıçrayan iktidar kavgalarının açık işaretleriyle dolu, işte bu yüzden çok kolay çözümlenebilecek birkaç yazım sorununu çözemiyoruz. Bu tartışmalara karışanlar sonra yanlışlarını anlasalar bile, dönüşleri kolay olmuyor.

Profesörlerin de İnandığı Dil Hurafeleri

Dil konusunda da “hurafe” diye niteleyebileceğimiz bazı yanlış bilgiler az değil. Bir zamanlar bunların en başında “devrik cümle” konusu vardı, bu efsaneyi (hurafeyi) Nurullah Ataç yıktı, nakilci uzmanlar onu çok yorsalar da devrik cümlelerin Türkçede çok öteden beri var olduğunu kanıtladı. Konuşma dilini görmeden dilbilgisi yazan uzmanların yanlışını o anlattı bize. Onun bu konuyu tartıştığı kişiler arasında Ahmet Ateş (Toktamış Ateş’in babası) gibi profesörler de vardı.

Türkçede uzun cümle yok mu?

Devrik cümleden sonra önemli bir yanlış da bu olsa gerek. Türkçede uzun cümlelerin olmaması gerektiğini savunan dil ve edebiyat uzmanlarıyla çok karşılaştım ve onlardan duyduklarıma inanamadım. Anlatım konusunda yetersiz olan öğrenciler, genellikle uzun cümle ku-

rarken zorlandıkları için kısa cümleler kurmaları öğütlenir. Bunu bir dil kuralı saymak önemli bir yanıştır, Türkçenin anlatım olanaklarına, sözdizimindeki zenginliklerine sınır koymak olur. Nurullah Ataç uzun cümleleri akıp giden bir müziğe benzetir, uzun cümleler biraz hünere istese de kaçınmamamız gerektiğini söyler. *Öğretmediğimiz Türkçe* (Cumhuriyet, 4. baskı 2005) adlı kitabımda onun uzun cümle ve devrik cümle konusundaki görüşlerine uzun uzun değindim. Ataç'a göre kaçınılması gereken "sahte uzun cümle"dir.

Rakamla cümle başlamaz mı?

Katılımcılar arasında bilim adamlarının, yazarların, eğitimcilerin bulunduğu bazı toplantılarda böyle bir soruyla da karşılaşıyorum: *Türkçede rakamla cümle başlamaz mı?*

Başlar, neden başlamasın? "1947 yılında Kaman'da doğdum," demenin kime ne zararı var? Kendimizi zorlayarak bu cümlelerin başına gereksiz sözcükler koymak, cümleyi çirkinleştirir, doğal halinden uzaklaştırır. Bu da yaygınlaşmasını önlememiz gereken önemli bir dil hurafesi.

"Ve" ile cümle başlar mı?

Bu bağlaç bizde çok tartışıldı, virgül varken "ve" bağlacına gerek duymayanlar da var. Bu ayrı bir tartışma konusu. "Ve" ile elbette her yazıda cümle başlamaz, resmi yazılarda, bazı düzyazılarda "ve" ile cümle başladığını görmedim, doğru da bulmuyorum. Ancak şiir, öykü, roman, deneme gibi edebiyat türlerinde iş değişir. Söz-

cükleri bir oyun aracı gibi gören şair, öykücü, bir yerde cümlesine “ve” ile de başlayabilir... Böylece söylediklerinin öncesi olduğunu, bunu da bizim sezgilerimize bıraktığını anlatmak isteyebilir. Nitekim şiirimizde bunun örnekleri çok.

Türkçe lastikli bir dil midir?

Dilimizle ilgili bu sözü çok duyarız, Türkçenin “lastikli” bir dil olduğu söylenir. Aslında her dil lastikli, esnek, gelişmeye, değişmeye açıktır. Dilbilimciler, “Sözcüklerin anlamı yok, kullanımı vardır,” derken, bir bakıma dillerin ne kadar “lastikli” olduğunu anlatmak isterler. Sözcükler dil içinde her zaman yeni anlamlar kazanırlar, yeni kullanım alanları bulurlar. Bir yazısında Oktavia Paz da anlatır bunu. “Sandalye” oturmak için yapılmış bir araçtır, ancak siz sandalyeyi ayağınızın altına alıp ampul de değiştirebilirsiniz. Sözcükler de böyledir. Demek ki yalnız Türkçe değil, her dil lastiklidir, önemli olan kafaların lastikli olmaması...

“Ne... ne” bağlacı ile kurulan cümleler

“Ne... ne” bağlacı ile kurulan cümlelerin yüklemelerinin hep “olumlu” olması gerektiği de yaygın bir dil hurafesidir. TDK bile bu konuda yanılmıştır. İşte kurumun 2005 kılavuzunda bu konuda yazılanlar:

“Bu bağlacın kullanıldığı cümlelerde fiil olumlu olmalıdır: Ne Fransa’da ne de Almanya’da aradığını bulabilmişti.” (s. 11)

Elbette yukarıdaki örnek için bu tanım doğru. Ancak dilimizde başka örnekler de var.

Bu yanlış kılavuzdaki örnek cümleye benzeyen başka bir cümle ile anlatmaya çalışacağım:

“Ne Fransa’da ne de Almanya’da, dolaştığı bütün ülkelerde aradığını **bulamamıştı**.”

Altını çizdiğim yüklem sizce yanlış mı? Bu konuda *Türkçem Mahzun Ben Mahzun* (İmge Kitabevi Yayınları, 2005) adlı kitabımda başka örnekler de verdim. Kurum yetkilileri demek ki kendilerine yakın buldukları uzmanları okuyorlar sadece, kurumun bence en büyük yanlış da bu zaten. İşte sözünü ettiğim kitabımdaki örnekler:

Ne sinemaya ne tiyatroya, hiçbir yere gitmedim.

Ne Ahmet’i ne Mehmet’i, kimseyi görmedim.

İyi bir tarama çalışmasıyla, edebiyatımızda bu örneklerin binlercesini bulabiliriz.

Her kuralın uyarılarla zenginleştirildiği kılavuzda, bu konuda en küçük bir uyarı yok. Bize göre kılavuzun toplatılmasını gerektirecek kadar önemli bir yanlış bu, profesörlerin de inandığı bir dil hurafesi...

Zeki Müren’in telaffuzu örnek bir telaffuz muydu?

Halk arasında Zeki Müren’in telaffuzunun örnek alınması gerektiği bir zamanlar çok yaygın bir görüştü. Zeki Müren’in her söylediği anlaşılıyordu, bunu takdir etmek başka, onu örnek almak başka bir şey. Türkçeyi tek bir insan temsil edemez, adı bilinen bilinmeyen, binlerce insan bu dili doğru konuşur. Burada tek bir kişiyi örnek olarak seçmek yerine, ortak paydayı bulmak daha doğru bir yoldur. Yoksa toplumsal bir sistem olan dili, kişisel (bireysel) bir sisteme dönüştürürüz. Kaldı ki Zeki Müren’in telaffuzunda da tartışabileceğimiz örnekler vardı.

Türkçe okunduğu gibi yazılan, yazıldığı gibi konuşulan bir dil mi?

Bu söz göreceli olarak doğrudur, İngilizce, Fransızca gibi dillerden daha kolay bir imlamız olduğunu anlatır. Ancak her dilde olduğu gibi Türkçede de konuşma dili ile yazı dili aynen örtüşmez. Bunun dilimizde sayısız örnekleri var.

Türkçede uzun ünlü yok mu?

Yazı diline bakarsak, Türkçe kökenli sözcüklerde uzun ünlü olmadığı söylenebilir. Ancak konuşma dilinde uzun ünlüler var.

“Yedi Devler” yanlış mı?

Gene ağırlıklı olarak edebiyat doçentlerinin, profesörlerin yer aldığı bir kurulda, Oğuz Tansel'in “Üç Kızlar”, “Yedi Devler” masallarına, başlıklarından dolayı karşı çıkanlar olmuştu. Türkçede sayılarla yapılan tamlamaların çoğul eki alamayacağı kuralını ezberleyenler, nenden se aykırı örnekleri yok sayma yoluna giderler. Sait Faik, *Kumpanya*'da, “İki Ahmetler”, “Yedi İncirler”, “Dört Yetimler” diye İstanbul'un bazı eski sokak adlarından söz eder. İsmet Zeki Eyuboğlu da, “Türkçede Yediler” (Türk Dili Dergisi, Aralık 1988) başlıklı yazısında, 24 Temmuz - 7 Ağustos arasındaki sıcak günlere “Yediyavrular” dendiğini yazıyor. *Beşevler*, *Altmışevler* gibi semt adlarını bütün Ankaralılar bilirler. Öteden beri ezberlenen tamlama kuralına aykırı örneklerin, Türkçede var olduğunu kabul etmek zorundayız. “Üç Kızlar”, “Yedi Dev-

ler” ya da “Yedi Cüceler” Türkçeye uygun, dilimize yakışan söyleyişlerdir.

Hurafelere inanmak, araştırmadan yoksun, kuşkuyu ve sorgulamayı bilmeyen toplumların yaygın bir hastalığıdır. Yukarıda sıraladığım bazı dil hurafeleri, yazık ki nakilci uzmanlar aracılığıyla yalnız halk arasında değil, aydınlar arasında da yaygınlaşmıştır. Bunlar arasında dil profesörlerinin de bulunmasına ister istemez şaşıyorum.

Bir de düzeltme iminin (şapkanın) kaldırıldığını, “ulusal düttürü”, “gök konuksal avrat” gibi saçmalıkların dil devriminin ürünü olduğunu sananlar var ki, kasıtlı olarak uydurulan bu tür yanlışlara başka yazılarımda değindiğim için, burada ayrıca üzerinde durmuyorum.

Sözcüğe Giden Yollar

Uyuyan bir bakanımız var bizim; uyusa gülüyoruz, uyan-
sa gülüyoruz ona; hele konuşunca daha çok gülüyoruz.
Bir konuşmasında, alfabemizin 32 harfe çıkarılmasını is-
tediğini gazetelerde okuduk; sayısı çok az, bir iki köşe
yazarı da tepki gösterdi buna. Eskiden olsa kıyametler
kopardı. Alfabemizi Arap alfabesiyle karşılaştırarak ek-
siklik görmek, Arap yazısına uysun diye harf sayısını ar-
tırmak da bir çeşit dili yabancılaştırma, kendi söyleyiş
özelliklerinden uzak tutma çabasından başka bir şey de-
ğildir. Böyle düşünenler dilin daha zenginleşeceğini sa-
nıyorlar... Çok gülünç bir düşünce bu, kırk ayaklı tırtıla
iki ayak daha ekleyince hızlı gideceğini sanmak kadar
gülünç... Harf çokluğu ile dilin zenginliği arasında hiç-
bir ilgi yoktur. Üç harf ekleyerek üç sözcük bile kata-
mazsınız dile. Örneğin, “zevk” sözcüğünü Arapça söy-
leyişe biraz daha yakın olsun diye “zevq” yazarak hangi
zenginliği ya da inceliği katarsınız Türkçeye? Bu tür gi-

rişimler en az 70-80 yıl sürececek büyük bir yazım kargaşasından öte hiçbir yarar sağlamaz.

Böylesine gülünç ve saçma bir öneri yeterince tepki de görmüyor basında. Bir iki yazar dışında ötekiler sadece seyretmeyi yeğliyorlar. Basınımızda yuvalanan, bazı üniversitelerde kümelenen tuhaf bir aydın grubu türü. Bunlara “Nasılsın?” deseniz, “Nasıl olunur...” diye başlıyorlar söze. Böyle başlayınca da siz her gün yüzlerce insanın öldürüldüğü Irak’tan ya da gene her gün yitirdiğimiz beş on şehitten konuşacak ya da ne bileyim sözü trafik kazalarına getirerek demiryolu taşımacılığını yok eden siyasal iktidarları eleştirecek ya da gecekondulardaki sefaleti, işsizliği anlatacak sanıyorsunuz. Hayır, bunların hiçbirisi değil.

– Nasıl olunur, şu 301 varken, diyor karşınızdaki. İşte onlardan birinin bir televizyon programında eski YÖK başkanlarından Kemal Gürüz’e sorduğu soru şu:

– Nasıl bir üniversite yaratmalıyız ki, buralardan mezun olan gençlerimiz Amerika’da iş bulabilsinler?

Böylesi aydınların Türkçe umurunda olabilir mi? Alfabe tartışması bir yerlerde sorun olarak görülüyorsa, onlar için de sorun olmuyor. Sonuçta Atatürk’ün yaptığı işler tartışılıyor ya, mutlu bile onlar.

Türkçe Nasıl Zenginleşir?

Türkçeyi zenginleştirme konusuna gelince, elbette bir şeyler yapılmalı. Hatta bir dil seferberliği boyutunda olmalı yapılacak işler. Daha zengin bir dil için sözcüğe giden yollar üzerinde durmak istiyorum ben. Bu konuyu Türkçe açısından çok önemli sayıyorum. Sözcüğe giden yolları tartışmadan önce, sözcüğü yok eden yolları, bu-

nun nedenlerini bilmeliyiz. Binlerce sözcüğün yok edildiği yeryüzündeki tek dildir belki de Türkçe. Bu yüzden ben; “Tarihimiz ölü sözcükler mezarlığı, coğrafyamız yarı ölü sözcükler mezarlığı,” diyorum. Bu ölü ve yarı ölü sözcükler mezarlığı nasıl yaratıldı? Bizim yabancı dillere, başka dillere kendi dilimizden daha çok ilgi duymamızdır bunun önemli nedeni. Osmanlılar döneminde Türkçeye eğitim, bilim ve edebiyat dili olma şansı verilmedi. Bu yüzden işlemedi, işletilmedi, yeni sözcükler, terimler yaratılmadığı gibi, olan sözcükler de bir mezarlığa gömüldü. Bizim bu yanlışımızı, bu tutumumuzu bundan yetmiş - seksen yıl önce yazdığı bir öyküde ünlü Macar yazar Dezsö Kosztolanyi de yüzümüze vurur. Göktürk yazıtlarında Bilge Kağan’ın söylediğini söyler o da. Yabancı öykülere konu olmuş bir acımızdır bu durum. İşte sözcüğe giden yollardan biri; tarama ve derleme yolu ile, yok ettiğimiz sözcükleri bulup ortaya çıkarmak ve yazarların kullanmasını sağlamak olmalı. Bu konuda yalnız araştırmacılara değil, yazarlarımıza da çok iş düşüyor. Bir yandan eski metinleri bulup okurken, bir yandan da halk diline kulak vermeliyiz. Edebiyatın ağırlık merkezinde dil vardır, dilin ağırlık merkezinde ise halk dili... Yüzyıllardır yazı dilinin dışına itilmiş zengin bir halk dili olduğunu Nurullah Ataç da söyler. Yalnız sözcükler değil, halk dilinin bazı sözdizimsel özellikleri de yazı dilinin dışına itildi. Devrik cümleyi buna bir örnek olarak verebiliriz.

Yeniden sözünü ettiğim mezarlığa dönelim. Size 12.-13. yüzyıl Türkçesinden bir cümle:

“Uluyollar kişioglunu ulukentlere götürür, keçiyolu dağlara çıkarır.”

Yunus'un dilinden de biliyoruz bu güzel Türkçeyi.

Ne kadar saf, temiz bir Türkçe. "Uluyol", "bulvar, cadde" demektir. "Ulukent" de bugünkü "büyükşehir" ya da "metropol"ün karşılığı... Yabancı dillerin baskısıyla yaşatamamışız bu sözcükleri. Biliyor musunuz, sözcükler kolay doğmadıkları gibi, çok kolay da ölmüyorlar. "Uluyol" sözcüğünün 1920'lere kadar yaşadığını Mustafa Kemal'i karşılayan seymenler arasında bulunan Çelik İbrahim Efe anlatmıştı bana. Hamamönü ile Dikimevi arasındaki büyük yola "uluyol" derlermiş. Demek ki bir şekilde, yakın zamanlara kadar yaşayan bu sözcüğü yazarlarımız fark edip yazı dilinde yaşama şansı vermemişler. Sözünü ettiğim bu mezarlıktaki sözcük sayısı 8 cildin üstünde. "Ulus", "kurultay", "yanıt", "yargı" vb. bazı sözcükleri yeniden canlandırabildik. *Uluyol* (bulvar), *siskırı* (renk adı), *yabaneri* (maganda) *sallama sözlü* gibi 13. yüzyıl Türkçesinin kimi sözcüklerini romanlarımda, öykülerimde kullandım. Çok sevdiğim başka sözcükler de var bu mezarlıkta. Keşke, "sitreç elbise" anlamına gelen *sıkma giynek*, "first lady" anlamına gelen *ulukadın*, "mefruşat" anlamına gelen *evbezeği*, "meşrubat" karşılığı olarak *içit* sözcüklerini de kullanabilseydim. Bir başka yazarımız da bakarsınız bunları kullanır. Neden olmasın? Bu tür sözcükleri yeniden canlandırmanın kendine özgü zorlukları var. Okur yeni karşılaştığı bu sözcükleri sanki kırk yıldır bildiği sözcüklermiş gibi algılamalı, öyle kullanmalıyız. Bir de yarı ölü sözcüklerden söz ettim size; Anadolu coğrafyasında dil dışı kalmış bir dil var, dil dışı kalmış bir Türkçe var. Bunun nedenini Nurullah Ataç güzel açıklar: Geçmişteki yazarlar halk diline ilgi göstermediler, dilin asıl kaynağından beslenmediler. Nabizade Nâzım'dan başlaya-

rak, Memduh Şevket Esendal, Fahri Celal, Osman Cemal Kaygılı, Sait Faik, Orhan Kemal, Oğuz Tansel, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Mehmet Seyda, Rıfat Ilgaz gibi yazarlar halk diline yöneldiler, yazı diline yeni sözcükler kazandırdılar. Bu yazarlar sözlüklerle yetinmeyen, sözlükleri zorlayan yazarlardır. İşte sözlük yazarlarına, dille ilgili kurumlara büyük bir iş düşüyor burada. Bütün yazarlarımızı taramak... Bütün yazarları tarayıp, Anadolu'daki sözvarlığını araştırdıktan sonra hazırlanacak bir sözlüğün bugünkü sözlüklerden çok daha büyük olacağına inanıyorum. Eski Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer bir konuşmasında "yeni bir dil seferberliğinden" söz ederken sanırım bunları anlatmak istedi bize. Anadolu Türkçesinden yazı diline sözcük kazandıran yazarların başında Yaşar Kemal ve Fakir Baykurt'u anmak gerekir. Bu konuda üzerinde az durulan bir yazar olan Rıfat Ilgaz'da bile Türkçe sözlüklere girmemiş pek çok sözcük var: **ulusu**, **terece**,^{*} **sakarcık**,^{**} **alakaranlık**,^{***} **el ulağı**,^{****} **itişkenlik**^{*****} gibi sözcükler neden ölçünlü dilin sözlüklerinde de yer almasın? Bu yazarları örnek alarak ben de bu dil dışı bırakılmış dilden yararlanmaya çalıştım: **Kovgun**, **purç**, **çakıldak**, **döngün**, **elikanlı**, **içağrısı**, **kabakuşluk**, **kabar kabar**, **kırgı**, **sanlı saplı**, **sinecen**, **siyeç**, **haldeş**, **sürçek dilli** gibi onlarca sözcüğü öykülerimde, romanlarımda kullandım. Günümüzde yazarlardan dil dışına itilmiş Türkçe sözcüklere yönelmeyi beklerken, kimi yazarlar ölmüş olan

* Buzagının dogduktan sonra bir süre korunduğu yer.

** Küçük deniz dalgası.

*** Alacakaranlık, yarı karanlık.

**** Ayak işlerine bakan.

***** Kavgacı, geçimsiz. Mücadeleci.

Osmanlıca sözcüklere yöneliyorlar. Dile hiçbir şey katmayacak bu boş çabayı, övgüyle karşılayanlar bile var.

Türkçede bizi yeni sözcüklere götürecek önemli bir yolun derleme ve tarama çalışmaları dışında eklerden yararlanmak olduğunu biliyoruz. Türkçenin 160'tan fazla eki var. Dilbilgisi kitapları hep birbirini tekrar ederek "yapım eki", "çekim eki" diye ayırır bu ekleri. Böyle olunca da çekim ekiyle sözcük türetilmeyeceğini düşünürsünüz. Bana göre yazım kılavuzlarımızla birlikte dilbilgisi kitaplarının da yeniden yazılması gerekir. "-den /-dan" eki çekim eki diye anlatılır. Yani sözcük türetmez demektir bu. Oysa çekim eklerinin de sözcük yaratmada etkili olduğunu görüyoruz: **içtenlik**, **içtenlikli**, **sıradan** (iş), **havadan** (kazanç) sözcükleri türetilmiş sözcükler bana göre. Son zamanlarda çok tekrarladığımız "özde" ve "sözde" sözcükleri de böyle... "Gözde" de çekim eki diye bildiğimiz -de ile türetilmiş bir sözcük. Ya ölmek üzere olan -gıl / -gil ekine ne demeli? Her yıl bir dile yeni sözcükler eklenebilir, ancak beş yüz yılda bir tek ek yaratılamaz Üretkenliğiyle övündüğümüz dilimizin temel gücü olan eklerin hiçbiri ölmemeli.

Sözlük yazarlarımız hâlâ Osmanlıcadan kalan "lisan-ı avam" aşağılamasından kurtulamadılar. Aydınlarımızın -gıl / -gil ekine ısınamamaları da bu yüzden. Anadolu'da kullanılan Türkçe sözcükleri sözlüklere alma konusunda hâlâ çekingen davranıyoruz. Şöyle, hemen aklıma gelen birkaç örnek vermek istiyorum. Söz-gelişi, konuşma kusurlarını anlatan ne çok sözcük vardır Anadolu'da. Bunlardan bazılarını bilirsiniz: *Kekeme*, *kekeç*, *keke*, *tat*, *pepe*, *peltek* vs. Dili arada bir sürçenlere, **sürçek** dilli denir. Sözlüklerde yok. Genizden konuşup söylediği anlaşılmayanlara **nınuk** denir. Gene genizden konuşanlar için **genzek** de denir. Eki kökü bizden,

kendini açıklayan bir sözcük. Aynı kökten **genzekleş-tirmek*** gibi eylemler var dilimizde. Bu sözcükler zamanında yazarlarımızca görülseydi “nazal” sözcüğüne gerek kalmazdı. R’leri Y olarak söylemek gibi bir konuşma kusuru vardır: Yıbil denir böylelerine. Kendisinin bu kusuruyla dalga geçen ünlü bir komedyenimiz de var. Bilmiyorum başka dillerde konuşma kusurlarını anlatan bunca çok sözcük bulunur mu? “Yıbil” sözcüğünü ben hem halktan duydum hem Rıfat Ilgaz’ın romanlarında okudum. Sözlüklere girmezse, ölüp gidecek bu sözcükler. Çünkü insanlar yazarken, sözlüklere de bakıyorlar. Kentliler ilgi göstermedikleri için zamanla köylüler de unutacaklar bu sözcükleri. Martin Lûther’in İncil’i nasıl çevirdiğini hatırlayalım. Kilise tarafından aforoz edildiği günlerde köy köy dolaşarak halk dilindeki, köylülerin dilindeki sözcükleri derledi. İncil çevirisinde bu sözcüklerden yararlandı. Halk bu çeviriyle gerçek Hıristiyanlığı öğrendi, kendisini kandırıp sömüren kiliseye karşı isyan etti. Şunu demek istiyorum: Halk diline, Anadolu Türkçesine bakarken, hâlâ “lisan-ı avam” aşağılamasından kurtulamadık Bu yüzden sözlük yararlarımız sözcüğe giden yolları iyi göremiyorlar.

Sözlüklerimiz böyle... Ya kılavuzlarımız? Yazık ki kılavuz yazarlarının da sözcüğe giden yolları iyi bilmediklerini söylemek zorundayım. Örneğin, bileşik sözcükler konusu doğrudan doğruya Türkçenin sözvarlığıyla ilgili bir konu. Yanlış ya da eksik konulan kurallar Türkçenin sözvarlığına zarar verir. Bugün çok geniş katılımlı toplantılarla ve uzlaşmaya dayalı kararlarla sonuca ulaşabileceğimizi düşündüğüm, yazımımızın hâlâ çok

* “Genizden söylemek” anlamına gelen bu eylemi sözlüklerde boş aramayın. Dedğim gibi, bizim sözlüklerimiz tesadüfen bir araya gelmiş sözcükler topluluğu.

önemli bir sorundur bileşik sözcükler. “Bir” sözcüğünün yazımı bile çözüme ulaşamadı bana göre... “Birkaç”, “biraz” bitişik, ancak “Dağlarda bin bir çiçek var” derken “bin bir”in, “İkide bir konuşuyor,” derken “ikide bir”in neden ayrı yazıldığını anlayamadım. “Bir ara” derken de ayrı yazmamızı istiyor kılavuzlar. Örnekler bunlarla sınırlı değil. “Akşama kadar bir sürü konuk ağırladık,” derken, “bir sürü” sözcükleri de bitişik olmalı. Böyle yazarsam çobanın önündeki sürü gibi anlaşılmaz. Bileşik sözcükler konusu iyi anlaşılır ve kuralları doğru konursa, ben sözcüğe giden yolların epey genişleyeceğini düşünüyorum. Kılavuzlarda “yurtiçi” bitişik “hizmet içi” ayrı, “yurtdışı” bitişik “sıra dışı” ayrı... Ben kılavuzların tersine *eskijazı* (Osmanlı yazısı), *emi* sözcüklerini yazılarımda bitişik yazıyorum. Burada Ataç’ın dediği gibi, bize aşılana bir yana bırakıp yeni bir bakış açısı geliştirmek zorundayız. Çünkü sözcükleri birleştirme, yeni sözcük kazandırmada giderek en etkili yol oldu. “Bilgisayar”, “bilirkişi” gibi toplumun kolayca benimsediği sözcükler bu yolla elde edildi. Sözcüklerin ayrı ya da bitişik yazılması basit bir biçimsel sorun değil. Sırtınıza ceket yerine palto giydiğiniz zaman sizin yalnız biçiminiz, görüntünüz değişmez, vücut sıcaklığınız da değişir. Bitişik yazılan iki sözcük vücut ısılarıyla kaynaşır birbirine. Yapılacak iş, bileşik sözcükler yapmaya uygun sözcükler ayrıca belirlenmeli; iç, dış, baş, ana, bir vb. sözcüklerden işlek ekler gibi yararlanılmalı. Dilbilgisi kurallarının bizim koyduğumuz kurallar olduğunu hatırlayarak, şu ikilemelerle ilgili kuralları da yeniden gözden geçirmeliyiz. İkileme diye ayrı yazılan sözcüklerin çoğu bitişik yazılabilir. İkilemeyi oluşturan iki sözcük bağımsız olarak kullanılmıyorsa, bitişik yazılmalı. Örneğin, *allakbullak*, *fasafiso*... Bunla-

rın ayrı yazılmasını doğru bulmuyorum ben. Çünkü dile yeni sözcükler kazandırmayı önemsiyorum. “Altüst” sözcüğü bitişik yazılırken, yukarıdaki örnekler neden ayrı yazılsın? Kılavuz yazarlarıyla bu konuda da farklı düşünüyorum.

Bir dilin yazılmış yüz kuralı varsa, yazılmamış bin kuralı olduğunu hep yineler dururum. Eski Yunan’da pek çok Tanrı yaratmışlar, “dil Tanrısı” da var mıydı acaba? Bazen dilde anlayamadığımız, açıklayamadığımız şeyleri ben bu Tanrı’nın işleri diye düşünürüm.

Dile kazandırdığımız bazı sözcükler de önce tamlama olarak karşımıza çıkar. İki sözcük önceleri birbirine tutunarak yaşar. Zamanla da ayrılırlar.

sağanak yağmur > sağanak

dörtlü lambalar > dörtlü, dörtlüler

koruma görevlisi > koruma, korumalar

Bazı yazarlar “koruma görevlisi” yerine “koruma” denmesini yanlış olarak gösterdiler. Bana göre yanlış değil. Türkçede sözcük kazandırma yollarından biri de bu. Sözcük, yeni bir anlam kazanmak için önce bir süre başka bir sözcüğe gereksinme duyar. Sonra ondan bağını koparır.

Yeni sözcük yaratma konusunda halk sanki daha yaratıcıdır, çünkü daha cesur davranır. Evlerinde sözlük yoktur, dilbilgisi bilmezler, ama daha yaratıcı, daha cesurdurlar. Sanki dil Tanrı’sına daha yakındır onlar, tutacak sözcükleri biri onların kulağına fısıldayıverir. Konuğu olduğum bir evde ilgimi çeken bir çiçeğin adını sormuştum. “Parlak Mustafa” dediler gülerek. Konuğu olduğum yakınımın adı da Mustafa’ydı. Raslantı sandım önce, değilmiş... Bu çiçeğe evin beyinin adı verilirmiş... Ucu açık, özgür, çok da renkli bir adlandırma biçimi.

Çiçeklerle güzelleşip büyümüş bir düş gücünün ürünü. Hangi yazar, hangi dil uzmanı bir çiçeği böyle adlandırma cesaretini gösterebilir? “Buzdolabı”, “çekyat”, “kapkaç”, “gecekondü” gibi sözcükler de bu cesaretin ürünü. “İmambayıldı”, “kadınbudu”, “vezirparmağı”, “dilberdudağı” da öyle... Bir mizah yapıtı okuyor gibi gülüyoruz üstelik. Kalça üstüne kadar inen, mont türü bir giyeceğin adı olan, 12. yüzyıl metinlerinde gördüğümüz “göteküstü” de ancak bir Tanrı’nın insan kulağına fısıldayabileceği sözcüklerden.

Halk bazen yanlış bir yoldan, dil uzmanlarının itiraz edebileceği bir yoldan giderek doğruyu bulur, gereksinme duyduğu sözcükleri yaratır. “Ela” sözcüğünü bozarak ya da kendi ağız özelliklerine uydurarak “ala” yapmış önce, sonra da “alabalık”, “alageyik”, “alaçam”, “alagün”, “alasulu”, “alatav”, “alacalı”, “alalama” gibi onlarca sözcüğü türetmiş. Halk bazen böyle küçük ses değişiklikleriyle gidiyor yeni sözcüğe. “Neredeyse” dediğimizde, birinin ya da bir şeyin “nerede” olduğunu sorarız; “Nerdeyse vuracaktı,” dediğimizde de “nerdeyse” sözcüğünü (neredeyse değil) “az kalsın, hemen hemen” anlamında kullanmış oluruz. “Bayağı bir insan” dediğimizde, çok kötü bir insandır anlatmak istediğimiz; “Baya para kazandık o işten,” dediğimizde de “baya” sözcüğü “epey” anlamına gelir, bu bağlamda “bayağı” diye söylemek yanlış olur. Böylece “baya” ve “bayağı” iki ayrı sözcük olur. Uzmanlarımız buradaki yaratıcılığı görmeli ve onaylamalı. Eğlenmek ile eylenmek, yaradan ile yaratılan, abdal ile aptal, dizek ile düzmek, bastırma (eylem adı) ile pastırma (yiyecek), çağırmaq ile çığırmaq, somurmak ile sömürmek küçük ses değişiklikleri ile aynı sözcükten iki sözcük yaratmak diyebileceğim, uzmanla-

rın kafa yormadıkları bir yol. Burada uzmanlara bir önerim var: “Baya” ile “bayağı” iki ayrı sözcük olarak girmeli sözlüklere.

Sözcüklere yeni anlamlar yüklemek dili zenginleştiren yollardan biridir. Kimi futbol adamları için; “Maçı iyi okuyamadı,” diyor spor yazarları. “Okumak” burada “iyi anlayıp çözümllemek” anlamında kullanılıyor. İş ciddiyyetten uzaklaştırmaya “sulandırmak” denmesi de öyle çok eskilere gitmez. “Pas vermek, paslı oynamak, paslaşmak” için de spor eleştirmenlerinin “top yapmak” demelerini yanlış bulmuyorum. Gençlerin “örnek” ya da “farzımuhal” yerine “atıyorum” demelerine ben hafiften gülsem de kıyamıyorum. Bu kullanımı izleyelim bir süre. Alışsaksak, genelleşebilir. Belki de dil Tanrısı fışıldamıştır gençlerin kulağına. Yukarıdan beri, “dil Tanrısı” dedim durdum. Sakın dilbilimi bir yana bıraktığımı sanmayın. Dili doğru anlayan bir bilim istiyorum ben.

Baştan beri anlatmaya çalıştığım yollar, sözcüğe giden yollar, yazarlarca, uzmanlarımızca, sözlük yazarlarımızca çok iyi anlaşılır ve değerlendirilirse, sözlüklerimize binlerce sözcük daha katabiliriz. Bu güzel dilimizle övünürken, daha sağlam, daha güçlü dayanaklar olur elimizde.

Dili zenginleştirmenin yolları bunlar; alfabeyle, harflerle oynamak değil.

TDK'nın 669 Numaralı Üyesi Fazıl Hüsnü Dağlarca

Eski Türk Dil Kurumu, yaklaşık 500 üyesi olan, dernek statüsünde, bugünkünden çok farklı bir kurumdu. Ünlü yazarlarımızı, bilginlerimizi, kültür adamlarımızı ben orada tanıdım. İki yılda bir ülkemizin en seçkin aydınları; yazarlar, şairler, bilim adamları Ankara'nın konuğu olurlardı. Genel kurullardaki, yarkurullardaki tartışmalar tam bir bilim, bilgi ve yazın şöleniydi. 1972'den beri aksatmadan izleyicisi olarak katıldığım bu kurultayların 1978 yılında üyesi oldum. 1982 yılında da kurum kapatılınca bu eşsiz topluluk dağıldı, üyeliklerimiz bitti.

Melih Cevdet Anday, Behçet Necatigil, Rauf Mutluay, Necati Cumalı, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Orhan Şaik Gökyay, Macit Gökberk, Nahit Ulvi Akgün, Oktay Akbal, Sabahattin Kudret Aksal, Orhan Asena, İlhan Berk, Adnan Binyazar, Salâh Birsell, Edip Cansever gibi dil devriminin o güçlü rüzgârını estiren pek çok ünlü yazar, şair ve bilim adamının yanı sıra, Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı da sözünü ettiğim TDK kurultaylarında ta-

nıdım. Kurumun yeni binası yapılmadan önce kurultaylar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde toplanırdı. Dağlarca'nın köy kökenli, Köy Enstitülü yazarlarla sanki aynı bir yakınlığı vardı. Toplantılara genellikle onlarla birlikte gelir giderdi. Beni Dağlarca'yla tanıştıran da Mahmut Makal oldu. Toplantılara ara verildiği saatlerde DTCF'den çıkıyor, Sıhhiye'de şimdiki Apti İpekçi Parkı'nın oralarda, yola yakın bir çay bahçesinde oturuyorduk. Yeni mezun olmuş genç bir edebiyat öğretmeniydim. Genellikle Mahmut Makal ile Dağlarca konuşuyor, ben dinliyordum. Çalıştığım okulda Özdemir Sarıca, Mahir Ünlü, Ömer Özcan'ın hazırladıkları edebiyat kitabını okutuyorduk. Kola içmeyi, kolonya dökünmeyi bile günah sayan bir müdürün elindeki lisede, böyle bir kitabı okutmak, bulunmaz bir şanstı. Bu kitabı güzelleştiren şiir örneklerinden ikisi Dağlarca'ya aitti. O şiirlerle ilgili kafama takılan soruları sorabileceğim en doğru insan, Sıhhiye'deki o çay bahçesinde karşımda oturuyordu. Sohbet sırasında bir fırsat bulup şiirlerine getirdim sözü. Dağlarca'ya aynı soruları başka edebiyat öğretmenleri de sorarlarmış. "Kızılırmak Kıyıları"nın bazı dizeleri üzerine uzun uzun konuştuk. Bu kez Dağlarca ile ben konuşuyor, Makal dinliyordu. "Kardeş, senin dediklerin yok" dizesindeki "kardeş", kimdi, kimlerdi? "Kardeş" değil, "kardeş" söyleyişi, ölçünlü dilden ödün vermeyen edebiyat kitaplarına girmişti ilk kez. Şiirini açıklarken, görevi nedeniyle dolaştığı Anadolu'da içini burkan yoksulluk sahnelerinden de söz etti Dağlarca. Evlerin dışına, duvarlara asılan bir et parçasının günlerce rüzgârda kurutulduğunu, kupkuru etten her gün küçük bir parça kesilerek yenildiğini anlatırken çok duygulanmıştı. Anlattıklarına Makal da, ben de yabancı de-

gildik aslında. Onu duygulandıran bu evlerde büyümüş-tük.

1970'li yılların ortalarına doğru, elinde ilk denemeleri, ilk dosyalarıyla İstanbul'a gelip giden genç bir yazardım. Yazarların uğradığı Kadıköy'deki kahveler benim de uğrak yerlerimden olmuştu. Dağlarca ile birkaç kez de bu kahvelerde karşılaştık. Dilindeki hafif sürçeklik yüzünden konuşurken zor anlaşılıyordu. Onu iyi anlayabilmeniz için kulağınızı yaklaştırarak biraz çaba göstermeniz gerekirdi. Türkçe yazdığı halde, kendini "Kürt şairi" kabul eden bir gence, Türkçe yazdığı için "Türk şairi" sayılması gerektiğini uzun uzun anlatmaya çalışmıştı. Neyi tartışırsa tartışsın, konuşurken kızarıklık gözleri hep gülümserdi. Sohbet sırasında sizi görmüyor, dinlemiyor gibi görünse de, sizde sizin fark etmediğiniz bir şeyi bile görebilirdi. Örneğin, vaktiyle yaptığım ağır sporlar nedeniyle kol bileklerimdeki aşıkçık kemiklerinin biraz fazla çıkmış olduğunu gömlek yenlerinin altından fark etmişti.

"Sen bir kaza mı geçirdin?" diye sordu bana.

İlk kez görüyormuşum gibi şaşkınlıkla baktım kollarıma. Oradakilere göre iki bileğimdeki çıkıntının gerçekten biraz daha büyük olduğunu gördüm. Yaptığım ağır sporların etkisi olabileceğini söyledim.

Gene bu söyleşilerimizin birinde, kendisinin yalnızca şiir yazdığını, tek bir makale bile yazmadığını söyledikten sonra; "Ancak bana bir makaleyi getirin, size onu şiir yapıvereyim," demişti. Bütün dünyası şiirdi. Şiir için sopa yemeye bile hazırды. Böyle anlatırdı şiire düşkünlüğünü.

Başkent, yukarıda adlarını saydığım o büyük insanları son olarak 1982 yılında ağırladı. TDK kapatıldıktan

sonra Ankara'da ünlü yazarlarla birlikte olma şansını yitirdim. Eski TDK'nın 669 numaralı üyesi Fazıl Hüsnu Dağlarca'yı da ben, 1982 yılından sonra İstanbul'a gittikçe, ancak Kadıköy kahvelerinde görebildim.

Yazı Devriminin 80. Yılı

Kazan Türklerinden olan Prof. Saadet Çağatay, giyimiyle kuşamıyla, konuşmasıyla farklı bir hocamızdı, onun geldiği toprakların lehçesine özgü sözcükleri bizi başlangıçta gülümsetse, alay konusu olsa da, hocamızın o çocuksu nine hali sonraları çok sevimli gelmişti bize. Saadet Çağatay'ın babası Ayaz İshaki'nin (1877-1945) Kazan'da tanınmış bir yazar olduğunu yıllar sonra öğrenmiştim. A. Battal Taymas bu yazarın çocukluğunu anlatırken, Rusların (Sovyetler'den önce) buradaki Türkleri yönetebilmek için eğitimde izledikleri siyasete değinir (Dizdaroğlu; 1966, s. 208). Ruslar, Orta Asya Türk topluluklarında 19. yüzyılda birden çoğalan medreselere hiç dokunmamışlar, Türk çocuklarının kendi kurdukları modern üniversitelerde değil, bu çağdışı kurumlarda okumalarını istemişler. Çünkü bu eğitim anlayışının köle bir topluluk yarattığını, dolayısıyla bu toplulukları daha kolay yöneteceklerini iyi bilirler. Bu nedendir ki İsmail Gaspıralı gibi aydınlar, Ruslara kar-

şı bağımsızlık mücadelesi verirlerken, bu medreselerden kurtulmak gerektiğini biliyorlardı.

Emperyalizm dünyanın her yerinde böyledir, karanlıkta kalmış toplumları daha çok sever.

Bugün eğitimimizi yeniden onların istedikleri gibi düzenlemeye çalışanlar, Atatürk devrimlerinin “travma” yarattığından söz ediyorlar. Atatürk çağdışı eğitim kurumlarından kurtulmadıkça gerçekten bağımsız bir devlet yaratmanın mümkün olamayacağını iyi biliyordu. Onun bağımsızlık anlayışını kavrayamayanların, getirdiği yenikleri anlamaları da beklenemez. Hele de çevrelerinde köle insanlar görmeye alışmış ağalık-şeyhlik geleceğinden gelenler hiç anlayamazlar. Zaten bu “travma” tartışmasının hemen ardından gelen “eroin kaçakçılığı” tartışmasıyla halk, onların nelerden iyi anladıklarını bir parça da olsa görmüş olmalı.

Atatürk devrimlerinin hemen hepsi uzun tartışmaların, arayışların ürünüdür, birkaç yıl içinde verilmiş kararlara dayanmaz. 1 Kasım 1928’de kabul edilen yasayla 3 Kasım’da yürürlüğe giren yazı devrimi yaklaşık 70-80 yılı bulan tartışmaların ve arayışların sonucudur.

Bildiğimiz kadarıyla yazı tartışması 1862 yılında Maarif Nazırı Münif Paşa’nın bir konferansta Latin yazının kolaylığını dile getirerek Arap yazısının “ıslaha muhtaç” olduğunu söylediği sözleriyle başlamıştı. Bu yazının zorluğu ve karışıklığı nedeniyle her dergi, her gazete ayrı bir imla izledi. Kurulan “ıslah-ı huruf” dernekleri, yapılan toplantılar, girişimler, yeni yazı önerileri Osmanlıcanın yazıya bağlı sorunlarını çözemedi. 1910 yılında Tiranlı Arnavutların Latin yazısına geçme istekleri Şeyhülislamlığın görüşüyle reddedildi. 1913 yılında Harbiye Nazırı olan Enver Paşa yeni bir yazı biçimini (gene

Arap kaynaklı) ordu içinde yerleştirmeye çalıştıysa da, bu girişim de olumlu sonuç vermedi. 1920'li yıllara gelinirken aydınlar “Türk” sözcüğünün bile yazımında anlaşılamadıkları için “vavlı Türkler”, “vavsız Türkler” diye birbirleriyle alay etmişlerdi. Aynı sorun Fazıl Ahmet Aykaç'ın bir şiirine de konu olur. Yüzlerce yazarın, bilim adamının tartıştığı yazı konusunda Azerbaycan bizden önce davrandı, 1927 yılında Latin yazısını kabul etti.

Osmanlı yazısı gerçekten zordu; a, e, ı, i, o, ö, u, ü gibi harfler yazılamıyor; “üç” yazdığınız sözcük “öç”, “uç” diye de okunuyor; “sulu” gibi sözcüklerdeki u’lar, birinci ve ikinci hecede farklı harflerle yazılıyordu. Kısacası içinden çıkılmaz bir kargaşa ve zorluk vardı bu yazıda. Bir devrim kaçınılmazdı. 1920'li yıllarda Türkiye'deki okuryazar oranı % 4-5 civarında olduğu için de bu devrimi gerçekleştirmek zor olmadı. Büyüklerimden dinlediğim anılardan biliyorum, 10-12 yaşındaki çocuklar bu yeni yazının öğretmeni oldular. Çoğu ninelere, teyzelere yeni alfabeyi küçük öğrenciler öğrettiler, toplumdaki okuryazar oranı böylece kısa zamanda arttı.

Bu devrimleri 80. yılında “travma” sayanlar, yazı devriminin uzun öyküsünü ve yarattığı güzel sonuçları biraz daha iyi incelesinler.

Dil Bayramı

Bizim küreselleşen aydınlarımız pek umursamasalar da, 26 Eylül’lerde kutlanılan Dil Bayramı giderek halkın sahip çıktığı bir bayram haline geldi. Kimi yerlerde bir gün değil, birkaç gün süren etkinliklerle kutlandı. İzmir’de dört gün süren etkinliklerin ana izleği olarak benim bir kitabımın adının (*Öğretilmediğimiz Türkçe*) benimsenmesi, bana ayrı bir mutluluk verdi. Dört gün konukları Konak Belediyesi ağırladı. İzmir Türkçeye Emek Verenler Ödülü bu yıl Adnan Binyazar’a, Jülide Gülizar’a, Ali Püsküllüoğlu’na; kurum olarak da *Anadili* dergisiyle Ankara Üniversitesi TÖMER İzmir Şubesi’ne verildi. Belediye Başkanı Muzaffer Tunçağ, İzmirli yazarlarla akraba gibi olmuş, onlarla sık görüştüğü, konuştuğu belli. Dil Derneği temsilcisi Bekir Yurdakul’un İzmirli dilseverlerin bir araya gelmesinde etkili olduğunu biliyordum. Belediye’nin bu tür etkinliklerinde onun da büyük katkısı var.

İzmir'den Antalya'ya üstelik İstanbul üstünden yaptığım uzun yolculuk beni hiç yormadı. Antalya'nın en güzel günleri... Sıcaklığın bunaltmadığı, ıslıl ıslıl bir gün... Antalya'ya temmuz ya da ağustos sıcağında gelenler kenti adeta görmeden, yaşamadan giderler. Sabahleyin ilk işim, dünyanın en güzel mavisini görmek için, deniz kıyısına gitmek oldu.

Antalya'da ilkin Vali Alaaddin Yüksel konuştu; çocuklarının “evet”, “hayır”, “belki” gibi sözcükler dışına çıkmayan konuşmalarından yakındı. Çocuklarımız kalabalıklarda gevezelik etmeyi seviyorlar ama, konuşmayı sevmiyorlar. Yakınlarıyla konuşurken birer ikişer sözcüğü geçmiyor konuşmaları. Ne acı! Bir depresyon hali var sanki genç kuşakta. Yazmayı hiç sevmiyorlar; sözcüklere inanmıyorlar, sözcükleri hayatın dışında görüyorlar. Oysa sözcüklere inanmak gerekir; yumruğa, tekmeyle, silaha değil. Sorunlarımızı sözcüklerden başka ne çözebilir ki... Konuşmayan çocuklar bu yüzden acı veriyor ana babalara. Vali Bey bu acısını paylaştı dinleyenlerle. Kısıtıldığımız köşelerden sözcüklerle çıkabiliriz ancak. Paul Auster bir romanında söyler bunu. Murathan Mungan da *Yüksek Topuklar*'da, “Sözcükler kendilerine inananlarla çoğalır,” diyor. Dilimiz kendisine inananlarla çoğalacak. Bu toplantıların hepsi de dilimize inancı güçlendirmek içindi. Bir yıl önce de Atatürkçü Düşünce Derneği'nin çağrılısı olarak Mersin'e gitmiştim. Bu kentte “Dutaltı”, “Gelintaşı”, “Kardeş Gediği” gibi yer adları ilgimi çekmişti. “Aman değiştirmeyin bu adları!” dedim oradaki dostlara. Türkçenin tadı tuzu, Türk halkının yaratıcılığı, her birinde birer öykü var bu sözcüklerin. Kardeş Gediği... Kim bilir nasıl bir öyküsü vardır?

Sait Faik'in "Kumpanya" adlı öyküsünde kahramanımız eski sokak adlarının değiştirilmesinden yakınır. Yıllar sonra geldiği mahallesinde yürürken, yeni tabelaları görmemek için başını kaldırıp bakamaz, Yedi İncirler, Akzadeler, Borazancıbaşı, Dört Yetimler, Kirazlı Çeşme, İki Ahmetler... gibi sokak adlarının değiştirildiğinden kaygılanır. Halit'le arkadaşı arasında şu konuşma geçer:

- *Baksana tabelalara...*
- *Bakamam. Korkarım değiştirildiler diye.*
- *Tuhaf! İnsan şu isimlerin hepsinin tarihini çabucak, kendine göre yazıveriyor.*
- *Hem de herkes başka bir masal...*
- *İsimlerin bir acayip tadı var.*
- *Şeftali gibi.*
- *Kavun gibi.*
- *Ünnap gibi.*
- *Yok anasının gözü gibi.*
- *Üsküdar'da bir Anasının Gözü Sokağı muhakkak vardır. (Semaver/ Kumpanya, Varlık Y., s. 227)*

Böyle bir duyguyu ben şimdi oturduğum Bahçelievler'e sekiz yıl sonra ikinci gelişimde yaşadım. Melih Gökçek cadde adlarının hepsini değiştirmiş. Türkmenistan Caddesi, Bosna-Hersek, Taşkent Caddesi... Orta Asya'da dolaştığınızı sanırsınız. Bu adların hepsini de aynı mahalleye vermek şart mıydı? Hiç değilse biri buraya, biri bir başka yere verilemez miydi? Bunu bile düşünememişler... Herkes gene eski adlarıyla anımsıyor bu caddeleri. Yıllar geçti yeni adlarını öğrenemedik. Kimse 8. Cadde'nin, 4. Cadde'nin adını unutmuyor, yeni adlara alışmak da istemiyor. Bir iki ay önce değiştirilen Abdullah Cevdet Sokağı'nda da aynı durum yaşanacak. Abdullah Cevdet *İçtihat* dergisiyle anılır edebiyatımız-

da. Kim kötü bir dergi olduğunu söyleyebilir, düşünce yaşamımız açısından kim yadsıyabilir bu derginin önemini? Araştırmacılar için çok önemli bir kaynaktır *İçti-hat*. Adamcağız yıllar sonra bir şakanın, bir anekdotun kurbanı oldu gibi görünüyor ya, laik düşünceli bir aydın olmasının bedelini ödedi. Cemil Meriç, bir türlü içine sindiremediği harf devriminden söz açınca, Atatürk'e kızacağına Abdullah Cevdet'e yüklenirdi. Bu adı değiştirenler neden yaptıklarını iyi biliyorlar. Abdullah Cevdet Sokağı sakinleri, sokaklarının yeni adına kolay kolay alışamayacaklar.

Antalya Atatürkçü Düşünce Derneği Başkanı Mustafa Durna konuşmasında yer adlarından, sokak adlarından, tabela kirliliğinden yakındı:

“McDonald’s’tan esinlenerek, işyeri adlarına Yörük’s, Kadir’s, Dilek’s, diye yazdırarak işin cıcığını çıkarırlar, tadını kaçıranlar var. (...) Konyaaltı kıyısına BEACH PARK dedikleri için rahatsız olurken bir de başımıza LARA BEACH çıktı. Korkarız bütün kıyıları ‘biç’ olacak, ortalık ‘biçlerle’ dolacak...”

Sait Faik’in öyküsündeki gibi, semtimize, mahallemize asılan tabelaları görmemek için başımız önümüzde mi yürüyelim?

Dil Bayramınız kutlu olsun!

Türkçe ve Çeviriler

Nâzım'ın, daha sanatının ilk yıllarındayken şiirindeki Türkçe, Ziya Gökalp'in de dikkatini çeker:

“Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Refik Halit, Reşat Nuri beyler gibi nâsirler ve Orhan Seyfi, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya, Hikmet Nâzım, Vâlâ Nureddin beyler gibi şairler yeni Türkçeyi güzelleştirdiler.” (*Türkçülüğün Esasları*, 1973, s. 15)

Gökalp, bu yazarlarla yeni bir dil, yeni bir Türkçe yaratılacağını görmüş, bu Türkçeye ayrı bir ad vermekten de çekinmemiştir. Cumhuriyet'ten sonra Türkçe yeni bir adlandırmaya gerek duyulacak kadar değişmiştir. Gökalp, edebiyatımızdaki bu yeni dile, “yeni Türkçe” demekten çekinmez. Yazı devriminden önce kullanır bu terimi. Zaman zaman bizim kullandığımız “öz Türkçe” sözü de aşağı yukarı aynı nedenlerle, aynı gereksinmelerle ortaya çıkmıştır.

Gökalp'in yeni Türkçenin nasıl yaratılması gerektiği konusundaki düşünceleri bugün de eskimemiştir. Onun şu sözlerinin hâlâ önemini koruduğunu düşünüyorum:

“Lisanımıza, Osmanlı edebiyatının soktuğu fazla ve muzır birçok lafızlar, siygalar, terkipler, edatlar* var. Yeni Türkçe, yalnız bu fazla unsurların lisanımızdan çıkarılmasıyla meydana gelmez. Çünkü eski Osmanlıcanın hastalığı yalnız fazla lafızları, siygaları, kelimeleri, edatları havi olmasından ibaret değildi. Hastalık bundan ibaret olsaydı, bu fazla unsurları atmakla lisanımızı kolayca tedaviye muvaffak olabilirdik. Halbuki eski Osmanlıcanın ikinci bir hastalığı da birçok kelimelerin eksik bulunmasıydı. Türkçülüğün zuhuruna kadar, lisanımızda mânalı ve vuzuhlu olarak felsefi bir makale yazılamaması, edebiyatta da muhallidelerden (klasiklerden) hiçbirinin vazih ve doğru tercümesinin yapılamaması bu eksikliğin canlı delilleridir.” (*age.*, s. 119, 120)

O halde diyor Gökalp, dilimizin tam bir tedavisi, bu eksik sözcüklerin aranıp bulunmasıyla ve dilimize yerleştirilmesiyle mümkün olabilir.

Gökalp, konuşurken (söyleyiş için) İstanbul kadınlarının ağzına bakmamızı, ancak yeni sözcükler için bütün bir Anadolu'ya ve tarihsel metinlere bakmamızı istiyor. Türkçenin söz hazinesini İstanbul Türkçesiyle sınırlamak büyük bir yanılğı olur. Anadolu'da “rehin” anlamında kullanılan “tutu” sözcüğünü yadırgayanların N. Ataç'ı ve Ziya Gökalp'i iyi anlamalarını dilerim. Yeni TDK'nın “mortgage” karşılığı olarak “tutulusatış”ı önermesini, bu kurumun alkışlayabileceğim bir iki işinden biri olarak görüyorum. Ancak sözcüğü önermekle bitmiyor iş, önemli olan dile yerleştirmektir. Bugünkü TDK'nın yetersizliğini burada görüyorum.

* “Ek” anlamında kullanılıyor.

Gökalp'e göre, çeviri, özellikle Batı klasiklerinin çevrilmesi de dilimizi varsıllaştırmak için önemli bir yoldur:

“Bu kelimelerin lisanımızda vücuda gelmesi için ne yapmalı? Bunun için en feyizli çare, Avrupa lisanlarında yazılmış olan bütün edebi muhallidelerle ilmi ve felsefi monografilerin yeni Türkçeye birinci derecedeki üslupçular vasıtasıyla, büyük bir itina ile tercüme edilmesidir. Bu tercümelerle beraber, yeni Türkçeye birçok kelimeler ve ifade tarzları girdikten maada, birçok lisanî ince-likler ve seyyaliyetler, sarfi aletler ve uzuvlar, nahvi me-kanizmalar ve teşkilatlar, hissi ve sırrı mânaları ifade edecek yeni kabiliyetler de getirecektir. Bu suretle, yeni Türkçe, hem en yüksek düşünceleri, hem de en samimi ve orijinal duyuları anlatmağa muktedir ve tercüman olacaktır.” (s. 121, 122)

Gökalp, çevirilerin dilimize yeni sözcükler, yeni kavramlar kazandırmaktan da öte, dilimizin “kabiliyetini” geliştireceğine de inanıyor.

Yukarıdaki satırlar iyi anlaşılırsa, Hasan Âli Yücel'in klasikleri çevirtmekle ne yapmak istediği daha iyi anlaşılır.

Günümüz Türkçesinin gelişmesinde çevirilerin çok büyük etkisi olduğunu sanırım kimse yadsıyamaz.

Zaman zaman ortaya çıkan çeviri furyası bizi ürkütmemeli.

Yerli edebiyat her zaman kendi gücünü sürdürecektir.

Eskiden ilk ürünlerimizi yalnız dergilere değil, gazetele-re de gönderirdik. Usta yazarlara olduğu kadar, yenilere de açıldı bu gazeteler. Ankara'daki çok canlı basın ya-

şamı (Rüzgârlı Sokak) benim yazarlığımın ilk yıllarında bitti. 1970'li yıllarda başta *Barış* gazetesi olmak üzere, bir iki gazete epey umut olmuştı bizler için. 1980'li yıllara gelinirken, Rüzgârlı'nın basın yaşamımızda hiçbir iddiası kalmadı. Gazeteler, dergiler arka arkaya kapandı. Bugünkü ünlü karikatüristlerimizden çoğunun ilk ürünlerini *Yedi Gün*'de yayımladıklarını bilmiyorum kaç kişi anımsar? Bunların ardından büyük bir kültür kalesini de 12 Eylül yönetimi aldı Ankaralıların elinden. TDK yaşasaydı, Ankara'nın kültürel yaşamı çok daha farklı olacaktı. Halen hiçbir edebiyat dergisinin *Türk Dili*'nin 1970'lerdeki satış sayısına ulaşabildiğini sanmıyorum. Ankara için çok önemli bir kültür kurumu olan TRT ise her gün Kuran'la açılıyor, akli aşağılayan, akli ayaklar altına alan programlarla sürüp gidiyor. Dayanabilirseniz M. Kemal Öke'nin programını izleyin.

Bugün kala kala birkaç yayınevi kaldı Ankara'da. Bilgi, İmge, Dost, Onur... Bu kültürel çoraklık içinde yeşeren birkaç da dergi var: *Edebiyat ve Eleştiri*, *Damar*, *Çağdaş Türk Dili*, *Kül Öykü* vb. Son olarak bu dergilere katılan *İmge Öyküler* keşke yaşasaydı! İmge Yayınevindeki dostlar, her uğradığımda armağan olarak birkaç kitap tutuştururlar elime; tanıtmam için değil, okumam için. Ama ben bunlardan bir ikisini olsun kısaca tanıtmak istiyorum.

Çocuklarımızın eski çocukluk hallerini, küçük yaşlardaki sevimliliklerini, cana yakınlıklarını anımsayınca, "Keşke hiç büyümeselerdi," dediğimiz zamanlar olur. Ben de *Külkedisi*'nin Tahsin Yücel çevirisini (İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005) okuyunca, oğlum için aynı şeyleri düşündüm, büyümeseydi de okusaydı şu kitabı.

Yazın J. M. Coetzee'nin iki güzel romanını okudum; ikisi de Can Yayınları'ndan, ikisini de İlknur Özdemir çevirmiş. *Utanç*'i, gözüm sırasını bekleyen öteki kitaplara kaymadan, bıkmaya, soğuma belirtileri göstermeden okudum. İnsanın içine işliyor Profesör Lurie'nin öyküsü. "Taciz" gibi, "tecavüz" gibi hem güncel hem evrensel sorunlar (olaylar) var romanda. Aynı konuları işleyen çok da film izledik. Bu bildik sorunlardan özgün bir roman çıkarmak elbette kolay değil. Okuru, insanın içine, derinliklerine götüren müthiş bir gözlem gücü var yazarın.

Profesörün karşısında halktan biri, en çok dilbilgisi yanlışları yapmaktan çekinir. Bir dil uzmanı olarak o satırların altını çizmeden geçemedim. Aydın biraz budur: Karşısında dil yanlışları yapmaktan korkulan kişidir.

J. M. Coetzee'nin, kahramanlarını iliklerine, kemiklerine kadar anlatan büyük bir yazar olduğunu *Petersburg'lu Usta*'da da görüyoruz. Yazar yalnız Dostoyevski'yi değil, Rus halkını da iyi araştırmış.

Coetzee, sözcüklerin acıyan yerlere sürülen bir merhem olduğunu duyumsatıyor bize.

Her iki romanı da, roman gibi çevirmiş İlknur Özdemir. Zor olan da bu. Ancak bir iki sözlüğe bakmakla kolayca anlaşılabilecek yanlışlar da çarptı gözüme:

"Ne saçmalık. İsaev bir memurdu, bir kalemkâr." (*Petersburglu Usta*, s. 171)

Kalemkâr, "ince nakkaş" anlamına gelir. "Nakkaş" değil de, "kalem efendisi" olduğu anlatılmıyor mu İsaev'in?

Ya 178. sayfadaki "atlı süvari" sözüne ne demeli? "Süvari" dedikten sonra "atlı" demeye gerek var mı? "Nüans farkı" gibi alay ettiğimiz bir söz bu.

Ayrıca aynı romanda iki yerde “vecit içinde” yazılan sözün de “vecd içinde” yazılması daha doğru geliyor bana. Bu sözcük bağımsız olarak “vecit” diye yazılsa da, “vecd” biçimindeki yazılışı daha yaygındır. *Vecd içinde, vecde gelmek, vecd ile* vb. Bazı sözlüklerde *vecit*’in yanı sıra *vecd*’ biçimine de yer veriliyor.

Bunca güzel emek, küçük ihmallerin kurbanı olmamalı.

Okuduğum Kitaplar ve Türkçe

Yazın daha çok kitap okurum, yıllardır masa başında yorulan gözlerime yaz aydınlığı, gün ışığı iyi geliyor, güneşli yaz günleri kitabı daha çok sevdireyor bana. Ankara'da bir televizyon kanalı için geçmişin klasik yapıtlarından bir seçme yapmam istendi benden; haftalık kitap programı içinde 5 dakikalık bir bölüm bu klasiklere ayrılacak.

Dede Korkut Hikâyeleri'ni hiç düşünmeden en başa aldım. Fuat Köprülü; "Türk edebiyatı bir tarafa, Dede Korkut Hikâyeleri bir tarafa," der bu kitap için. Bilmiyorum, böylesi abartılı sözleri doğru bulur musunuz? Gerçekten de hikâyeler böyle sözler söyletecek kadar heyecan verir okuyana. Adnan Binyazar'ın hazırladığı Dede Korkut'u yıllar sonra okuduğumda da aynı heyecanı duydum. Hikâyelerde anlatılanların çoğu olağanüstü olaylar, kavgalar, savaşlar, çatışmalar olsa da, her çağdaki insanın hiç değişmeyen yazgısı, evrensel insan gerçeği var onlarda. Acı, mutluluk, sevgi, sevgisizlik,

umut, umutsuzluk, aşağılanma, direnme, dayanışma, yigilik, entrika, vefa, vefasızlık, zor seçimler... Montaigne'in sözünü ettiği insanlığın bütün halleri yani... Anlatılan olaylar olağanüstü gibi görünse de, insanlar gerçek hayatın insanları... Bu insanlar yalnız düşmanlarıyla değil, kendi yakınlarıyla da çatışır: Babasıyla, annesiyle, eşiyle, arkadaşıyla... İnsanoğluna asıl acıyı da bunlar yaşatır. Kahramanlar büyük trajedilere özgü zor seçimlerle karşılaşır.

Dede Korkut'taki kimi hikâyeler bir mizah başyapıtıdır bana göre. Karacık Çoban'ın düşmanla savaşı çok hoş bir abartmayla anlatılır. Beylerin yanında kavgaya giderken, düğüne, eğlenceye gider gibidir. "Vatan Yahut Silistre"deki Abdullah Çavuş'a, "Yorgun Savaşçı"daki Kır Şaban'a benzetirim onu. Yalnız savaşmak değil, yarındakileri, kavga arkadaşlarını güldürmek de onun görevidir. Çocuk gibi saf bir öfkeyle dövüşürken, ondaki özgüvene hayran kalırsınız. Şöyle seslenir düşmana:

"İtim ile bir yalakta bulaşık suyum içen azgın kâfir."

Çevrede taş bitince, kavganın sonuna doğru Karacık Çoban sapanına, koyunlarını, keçilerini koyup atar.

"Salur Kazan" hikâyesini kimi güncel olayları düşünerek, yeni çağrışımlarla okudum. Onu tutsak eden kâfirler serbest bırakmak için tek bir şey isterler:

"Bizi öveceksin, kendi milletini yereceksin."

Salur Kazan bakalım ne söyler:

Kendi aslımı, kendi kökümü yermem yok

Oğuz erenleri dururken seni övmem yok

Bugünü hatırlatan bir şeyler yok mu bu satırlarda? Kendi ulusunu, kendi tarihini yermek karşılığında alınan - verilen ödüller düşünülürse...

Geçmişteki yapıtlar içinde bugünkü Türkçeye en yakın olanıdır Dede Korkut Hikâyeleri. Zenginliğini, rengini, tadını doğadan alan, dupduru sular gibi temiz bir dili vardır; iğretilemelere, benzetmelere, mecazlara baktığımızda büyük bir sanatçının elinden çıktığını düşünürüz hikâyelerin. Her sözcüğüne milyonlarca insanın dil zevki katılmıştır. “Uyku”, *küçük ölüm* diye tanımlanır Dede Korkut’ta. Böyle halka özgü, hoş tanımlar bulursunuz. Yer yer şiirler girer hikâyelerin arasına, hikâyelere egemen olan şiirsel anlatım, kimi yerlerde gerçek şiire dönüşür. Dirse Han’ın karısına söylediği şu dizeleri bugün bile hangi şair imrenerek okumaz:

Kurulu yaya benzer çatma kaşlım

Çift badem sığmayan dar ağızlım

Güz elmasına benzer al yanaklım

Kadınım, direğim, dôleğim

Ne kızı, ne oğlu vardır bu mutlu çiftin; bu yüzden konuk gittiği yerde kara çadırda, kara keçenin üstüne oturtulan Dirse Han aşağılanmış olmanın acısıyla sorar karısına:

“Suç sende mi, bende mi?”

Yüzyıllar önce yaşamış bir erkek; “Suç sende mi, bende mi?” diye sorarken, bugün çocuğu olmayan ailelerde doğrudan doğruya kadın suçlanır Anadolu’da. Bunları okurken bizi böylesine geriye götüren nedenleri, kadının kolay suçlandığı bir toplum haline getirilmemizin nedenlerini de düşündüm.

Bu hikâyelerle ilgili en güzel sözlerden biri Orhan Şaik Gökay’ındır: “Bizim kanımız gibi sıcak hikâyeler.”

Dede Korkut’ta yok olup giden, yeniden diriltebilir miyiz diye düşündüğümüz sözcüklerin yanı sıra, bugün uzmanların anlamlandırmakta zorlandığı Türkçe söz-

cükler de var. Örneğin, “At ayağı *külek*, ozan dili çevik olur,” cümlesindeki *külek* sözcüğü araştırmacıların anlam veremedikleri sözcüklerden biri. Yıllar önce Anadolu’da elimde kocaman bir teyple köy köy dolaşmış, sözcükler derlemiştim. Kırşehir köylerinde “külemek” eylemi hayvanları yatırıp ayaklarını bağlamak anlamında kullanılır. Yukarıdaki cümleye “At ayağı bağlanabilir, ancak ozan dili bağlanamaz, her zaman çevik olur,” gibi bir anlam verebileceğimizi düşünüyorum. Dede Korkut uzmanlarıyla bunu tartışmak isterim.

Sözünü ettiğim TV kanalı için yaptığım sıralamada ikinci sırada *Araba Sevdası*’nın yer almasını istedim. Mizah romancılığımız bu kitapla başlar. Tanzimat döneminin ilk romanlarında gördüğümüz en önemli kusur, anlatıcının konumuyla, anlatıcının duracağı yeri bilememesiyle ilgilidir. Bu kusurlar *Araba Sevdası*’nın ilk bölümlerinde de sürer. Recaizade Mahmut Ekrem romanın ne olduğunu, romanını yazdıkça öğrenir sanki; roman ilerledikçe sözünü ettiğimiz kusurlar azalır.

Araba Sevdası’nın başkişisi Bihruz Bey epey abartılmış bir tiptir. *İntibah*’ın toy delikanlısı Ali Bey yaşamını karabasana çeviren Mehpeyker’i Çamlıca Parkı’nda tanımıştı, *Araba Sevdası*’nın mirasyedi züppesi Bihruz Bey de tabir caizse, aynı parkta belasını bulur. Burada bir görüşte âşık olduğu Periveş’in arabasına bir mektup atmış, bir daha yüzünü görememiştir. Kadından bir yanıt, bir haber beklerken, haberler alacaklılardan gelir. Baba malı bitmek üzeredir. İş arkadaşı Keşfi Bey, kızın öldüğü yalanını söyler ona; Bihruz Bey kızın öldüğüne inanır da tifodan ölebileceğine inanmaz. Araba gezintilerinin moda olduğu o günlerde, moda hastalıklar da vardı. Onun âşık olduğu kadın olsa olsa veremden ölebilir.

Bu yalandan sonra Bihruz Bey'in bütün zamanı kadının "kutsal mezarını" aramakla geçer. Mezarını aradığı kadını bir gün Direklerarası'nda "yaşmak deryası" içinde capcanlı görünce, akli iyice karışır. Özellikle esprili anlatımıyla zamanına göre başarılı bir mizah romanıdır *Araba Sevdası*.

Türk romanı Servet-i Fünun döneminde Halit Ziya gibi büyük bir ustanın elinde ilk acemiliklerinden kurtuldu; onun *Aşk-ı Memnu*'daki (1900) başarısı Türk romancılığında önemli bir sıçrayıştır.

Pek çok yönden ilk romanlarımızda göremediğimiz bir olgunluk görürüz *Aşk-ı Memnu*'da. Kurgusunda, olay örgüsünde, kişilerin işlenişinde, ruh halleriyle bütünleşen betimlemelerinde görürüz bu olgunluğu. İnsani ilişkilerdeki gerçeklik ve inandırıcılık, karakterlerin seçimi, her olayın, her duygunun gereken ölçü ve denge içinde romana sindirilmesi, yazarın kendi nefsinden uzaklaşıp kişilerin gözûyle olay ve ilişkilere bakabilmesi *Aşk-ı Memnu*'yu dönemin öteki romanlarının üstünde, başarılı bir roman yapar. Yazarın kendi elleriyle sadeleştirdiği baskılarında, bugünkü sözlük yazarlarının bile gözünden kaçmış Türkçe sözcükler buluruz. Sözlük yazarlarımızın böyle bir yazarı bile tarama zahmetine girmemiş olmalarına hep kızarım. Bu yüzden ben bütün sözlüklerimize, tesadüfen bir araya gelmiş sözcükler topluluğu, diyorum.

Yeni yazarların, özellikle genç öykücülerin Refik Halit Karay'ı okumamış olmaları da beni kızdırır. Bana yazılarını gösteren, elime dosyasını tutuşturan her yazı heveslisine önce "Memleket Hikâyeleri"ni okuyup okumadıklarını sorarım.

Sözünü ettiğim program nedeniyle Memleket Hikayeleri'ni bir kez daha okudum. "Yatık Emine", "Şeftali Bahçeleri", "Yılda Bir", "Sarı Bal" hâlâ Türk öykücülüğünün doruklarında durur. Onun "Memleket Hikâyeleri" ile "İstanbul'un Bir Yüzü"ndeki Türkçesi, bir dil şölenidir. Refik Halit Karay, Ömer Seyfettin'le birlikte öyküyü, romanın gölgesinden kurtaran yazardır. Ömer Seyfettin sadeleştirmenin öncüsüdür, ancak Türkçenin tadını, keyfini çıkaran ilk yazar Refik Halit'tir. Konuşma diline kulak veren, konuşma dilinin sesini, soluğunu, sıcaklığını yazı diline aktaran, burnumuzun dibinde duran, ama kimsenin görmediği sözcükleri, deyimleri ilk gören, kullanan yazardır o: *dökme beyaz, sarı, iştahlı bakış; yan yastığı; kuru zevkli; arasız* (fasılasız), *çiy aydınlık, ezili; değişiksiz; işletici; salıntılı; yarı keyif; kaba uyku...*

Refik Halit, aynı dil şölenini gene aynı türden sözcüklerle "İstanbul'un Bir Yüzü"nde de sürdürür:

Çürük kumaş; irilendim; fığırtı evi; pek düşük, pek silinti; gündoğusu, top sağır, yayık yayık, harharalı...

Bunlar edebiyatımızın bir kez değil, en az iki kez okunmayı hak eden kitaplarından.

Yeni Kitaplar

Enver Aysever'in bu yıl Yunus Nadi Armağanı'nı kazanan *Bir An Bin Parça* (İnkılap, 2006) adlı romanı da uzun yaz günlerinin keyfini çıkardığım kitaplardandı. Sait Faik'in *Semaver*'i ve Reşat Nuri'nin *Son Sığınak*'ından sonra epeydir tiyatro dünyasını, tiyatro topluluklarını anlatan bir kitap okumamıştım. Güzel bir roman... Güzel bir romanda olması gereken her şey var bu kitapta. Bunları anlatmaya gerek var mı? *Bir An Bin Parça*'nın güzel Türkçesini bozan tek bir cümle çarptı gözüme: "Yerler don yaptığı için gece kayıyordu," cümlesinin öznesi sanırım "gece" olmamalı ; "gece" kaymayacağına göre... Burada "geceleyin" demek daha doğru olmaz mı? Bu örnekte "gece" ile "geceleyin" arasındaki fark da ortaya çıkıyor böylece. "Geceleyin" yerine çoğu zaman "gece" diyerek dilimizdeki bir inceliği yok ediyoruz.

Küskün Fotoğraflar'da (İmge, 2005) yer alan "Sanat Tutkunları Derneği" adlı uzun öykümde, sanatçıların,

sanatseverlerin çoklukla da sanatla ilgisi olmayan kimselerin birkaç kadeh içmek için geldikleri bir lokali, bir karikatüristin gözünden anlatmıştım. Kahramanımız arkadaşlarından karikatürleriyle ilgili övgüleri dinleyip, kimi nasıl çizebileceğini hesaplarken, çeşitli insan tipleri, insan portreleri çıkar karşımıza. İnsanlar bir sığınak, vazgeçemedikleri bir aile yuvası gibi görürler burayı. Çok konuşkan, geveze olanları bol bol fıkra anlatır ya da anılarını anlatırlar. Çoğu zaman repertuvarlarını yenilemedikleri için de bazılarını sıkıntı verirler. Cemil Kavukçu'nun *Mimoza'sı* (Can, 2007) da böyle bir yer, o da bir ressamın gözüyle anlatıyor kahramanlarını. Buralarda dostluğa giden yollar alkolden geçiyor. Kavukçu'nun bir iki cümlesine takılmadan geçemedim: "... Faruk'u ve başkalarını dinlemeden hem ak hem de kara ciğerini yok etmek için..." derken, *akciğer* ve *karaciğer* sözcükleri böyle ayrılabilir mi?

"Hem Kır hem Eski Şehir'i çok severdi," diye yazabilir miyiz?

Halk diline kulak vermek... Özellikle yazı geleneğinde halk dilinden uzaklaşmış ülkelerde bu çok önemli.

Milan Kundera'nın *Roman Sanatı*'nda (Can Yay., 2006) şöyle bir cümle geçtiğini Celal Üster'in *Radikal*'deki (6.04.2007) yazısında okumuştum.

"Harika bir Yahudi atasözü var: *İnsan düşünür, Tanrı güler.*" Çeviri böyle.

Türkçede şöyle söylendiğini biliyorum ben bu sözün: *Kul kurar, Tanrı güler.* Halk dilinde biraz daha farklı söylenişlerini de duydum: *Kul kurar, yukarıdaki gülermiş.* Aynı atasözü şöyle de söylenir: *Kul kurar, felek güler.*

Halk “düşünmek” demiyor, “kurmak” diyor; sanırım doğrusu da bu. Tanrı düşünene niye gülsün? Ayrıca bir atasözünü “harika” diye övmek de bana burada pek güzel gelmedi.

Yalnız yazarlar değil, çevirmenler de halk diline kulak vermeli.

Bir İlk Roman: Sırlanmış Zamanın Gölgesinde

Yazar dostlarımla çoğunu sanatçıların devam ettiği lokallerde, dergi ya da yayınevi bürolarında, konferanslarda, ödül törenlerinde tanıdım. Genellikle böyle tanışır yazarlar... Ancak Cengiz T. Asiltürk’le çok farklı bir yerde tanıştık, üniversitenin futbol sahasında... Kim bilir kaçınıcı maçımızda açtı bana roman yazdığını, alnımızdan, boynumuzdan şıpır şıpır terler damlarken... Doğrusu o an ikinci bir Haldun Taner olayıyla karşı karşıya olduğumu düşünememiştim. İyi bir futbolcuyken, uzun süren sakatlığı sırasında yazarlığını keşfeder ya Haldun Taner... Bir başka gün gene ikimizin de sırtında forma, bacağına şort, terler içindeyken elime tutuşturdu roman dosyasını. Dosyayı okuduğumda, sandığımın tersine, Cengiz’in baştan savılacak bir heveskâr değil, ilgilenilmesi gereken bir yetenek olduğunu gördüm... Benim hayatım dil yanlışları düzeltmekle geçti, ama Cengiz’in uzun romanında tek bir yanlış yok. Bu çalışmalarını eninde sonunda gün ışığına çıkacaktı, ben öncelikle onun memuriyetten öğretim elemanı kadrosuna geçmesi için çaba gösterdim. Futbolda iyi bir transfer beklerken kırılan ayağının acılarını, iyi yazan elleriyle dindire-

ceğini anlattım ona. Bu alanda tek desteğim bu oldu. Yarışmalara katılmasını istedim bir de...

Neyse ki yayın dünyası uzun süren düş kırıklıkları yaşatmadı onda, ilk romanı elimizde şimdi. *Sırlanmış Zamanın Gölgesinde* (İnkılap, 2006), masallar kadar büyülü ve düşsel; Yaşar Kemal romanları kadar gerçekçi bir yapıt. Anlattığı insanlar tuhaf bir gösterinin insanları sanki, hayat da tuhaf bir gösteri gibi bu romanda. Çağdaş insanı, ilkel insanın kılığı içinde anlatıyor yazar. Kızınca yere tükürür bu insanlar, kimi denize işer, kimi bol bol yellenir. Mağarada yaşayan, küf kokan insanla Paris'te okumuş, parfüm kokan insan yan yana yaşar. Olaylar Sunada, Ötekent, Papatya Ovası gibi düşsel yerlerde geçiyor. Ancak betimlenen yerlerin bitki örtüsünden, ağaçlarından, dağlarından, bulutlarından, denizinden anlıyorsunuz ki, ülke bizim ülkemiz, hem de başka romanlardan bildiğimiz Çukurova... Göçerlikten yerleşik düzene geçen Haytaoğullarını, önce yerleşik düzene, sonra kentleşmenin, modern yaşama geçmenin sancıları bekler. Aslında anlatılanlar mağaradan çadıra, çadırdan apartmana geçen insanoğlunun serüvenidir. Örneğin Deli Ağa'nın yabanıl bir ortamda gelişen yarı insan yarı hayvan kişiliği, bir kentliye dönüşecektir sonunda. Bunun ne denli zor olduğunu anlatır Cengiz T. Asiltürk. Hatta olamayacağını anlatır. *Sırlanmış Zamanın Gölgesinde*'ki kahramanlar, hem yazarın usta gözlemleriyle yaratılmış özel insanlardır, hem de söylencelerden bildiğimiz atalarımızdır.

Cengiz T. Asiltürk, halk diline kulak veren bir yazar, bölge dilinden, yerel dilden neyi ne kadar alması gerektiğini iyi biliyor. *Savan* (s. 445), *irişmek* (s. 22),

urnak bırakmak (s. 447), **kıtık** (s. 8), **yolak** (s. 37), **tetir** (s. 42), **kav** (s. 42), **çatak** (s. 403), **çentmek** (s. 385), **tereme** (s. 47), **dulda** (s. 56), **söve** (s. 432), **gözgörgüsü** (s. 169) gibi halk dilinin ihmal edilmiş, bir köşede yazarını bekleyen sözcüklerine can veriyor, onların varlıklarını duyuruyor bize. Kısa cümleler kadar uzun cümleleri de seviyor yazar, bir insanın üç dört çocuğunu birden kucaklarken duyduğu hazzı duyuyorsunuz uzun cümleleri okurken.

Son yılların okunması gereken iyi romanlarından sayıyorum Cengiz T. Asiltürk'ün romanını.

TRT ve Türkçe

Konuşmacı olarak gittiğim yerlerde benden gençlerin dilinden de söz etmemi isterler. Doğrusu her seferinde onlara yüklenmek, onların kusurlarını, gülünçlüklerini sıralamak bana keyif vermiyor, çoğu zaman kaçınıyorum bundan. Çünkü gençleri bir kuşatılmışlık içinde görüyorum, onları güzel Türkçeden uzaklaştıran, dil bilincinden, Türkçe sevgisinden yoksun bırakan kendileri değiller ki...

Önce medya iyi bir Türkçe sunmuyor gençlere. Kötü örnekleri uzun uzun sıralamak istemiyorum. TRT ise eski birikimini artık tüketmek üzere...

TDK Başkanışmanı profesör, TRT'nin güzel Türkçeyi öğretmek amacıyla kendisine ayırdığı bir programda; "Gelinim sana söylüyorum..." diye yanlış söylüyor ünlü deyimimizi... Oysa "Kızım sana söylüyorum..." diye başlar o söz. Ayrıca, "yapmayan", "gelmeyen" gibi sözcüklerin yazıldığı gibi söyleneceğini düşünüyor olmalı ki, öyle söylüyor. Hadi bunları geçelim...

Dil dediğimiz dizgenin özüne, gerçeğine, yasalarına çok ters şeyler de söylüyor sayın konuşmacı. Ikide bir bize TDK sözlüğünü göstererek; “Türkçe bu sözlükten ibaret,” diyor. Yani herhangi bir sözcük o sözlükte yoksa, Türkçede de yok demekmiş. Dolayısıyla kullanmamız doğru olmazmış.

Böyle bir yaklaşım adına dil dediğimiz dizgeyi anlamamak olur. Türk Dili derslerinin daha ilk konularında şunu öğretiriz öğrencilerimize.

– Dil tamamlanmış bir yapıt değil, sürüp giden bir etkinliktir.

Ne demektir bu? Hiçbir yapıt bir dilin tamamını temsil edemez. Bu TDK sözlüğü de olsa... Bir dilin bilinen bilinmeyen, kullanılan kullanılmayan bir sürü olanakları, zenginlikleri vardır, canlıdır, her an yeni sözcükler ortaya çıkabilir. Elinizdeki dev bir sözlük de olsa, bir dili o yapıtla sınırlı görmek, ölmüş bir dil için bile uygun görülmez, böyle bir anlayış dile çok zarar verir. Bu bir...

Gelelim ikinci konuya... TDK sözlüğü başta olmak üzere sözlüklerimizin çok eksigi var. Bunu büyük bir sözlüğün altında imzası olan bir dilci olarak yakından biliyorum. Adını andığım programın sayın konuşmacılarına şunu önereceğim: O sözlüğün yanına bir de yazarlar sözlüğü koysunlar; örneğin, Hikmet Altınkaynak'ın sözlüğünü... Yazarlarımızın kaçta kaçını taradıklarını hesap ederlerse, ne demek istediğimi sanırım daha iyi anlarlar. O zaman onlar da benim gibi şu sonuca varacaklardır:

Türkçe sözlükler, tesadüfen bir araya gelmiş sözcükler topluluğudur, çünkü hiçbirisi yeterli tarama ve derleme çalışmalarına dayanmaz.

Türkçede Bilinmeyen Bir Ek

Türkçenin çok önemli bir zenginliğidir ekler... Yaklaşık 160'ı bulan ekleri, Türkçenin öteki dillere göre önemli bir üstünlüğüdür. İngilizce, Fransızca, Almanca gibi büyük dillerin hiçbirinde ek sayısı 160'ı bulmaz; bu, sayılara dayalı tartışılmaz bir zenginlik... Bu eklerle bakarak dilimizin öteki dillerden daha doğurgan ve üretken bir dil olduğunu söyleyebiliriz.

Ekler bir dil için sözcüklerden daha önemlidir. Bir dile her yıl onlarca sözcük katılabilir, ancak beş yüz yılda tek bir ek katılmaz. Bu nedenle eklerin yok olması sözcüklerin yok olmasından çok daha büyük bir kayıptır.

Edebiyatımızda ilk kez Nabizade Nâzım'ın *Karabîk*'te kullandığı, dil devriminden sonra biraz daha işletilerek "baklagiller" gibi bazı terimler türettiğimiz **-gıl/-gil** eki benim yitip gideceğinden kaygılandığım eklerden biridir. Bu eki kullanmayı köylülük gibi görenler var bugün... Oysa genel dilde yer almış Türkçe bir ek,

bizim ekimiz. Kullanmaktan kimse çekinmemeli. Dikkat ediyorum, televizyonlarda bir tek Mehmet Ali Erbil kullanıyor, **annenler** demiyor da, **annengil** diyor o, doğrusu da bu. Belki bilerek, belki bilmeden, güzel bir ekin yaşamasına güç veriyor. Karşılaşırsam kutlayacağım onu.

Bir zamanlar **uysal**, **kumsal** gibi sayılı sözcüklerde gördüğümüz **-sal/-sel** ekine karşı çıkanlar çok olmuştu. Son yıllarda yeniden işleklik kazanan bu ekle yüzlerce sözcük türetildi. Dil devrimi içindeki çabalar olmasaydı bu ek yok olup gidecekti.

Türkçenin onca eki dururken yabancı ekleri hem de Türkçe sözcüklere ekleyerek yanlış yerlerde kullananlar var. *Olimpik*, *ekonomik* gibi sözcüklerde gördüğümüz **(-ik/-ık)** eki dilimize Batı dillerinden geçmiş yabancı bir ektir, Türkçe sözcüklere getirilmemeli. Televizyonlarda bazı konuşmacıların “İslamik” dediğini işitince kulaklarıma inanamadım. Önceleri haftada bir aldığım bir gazete de rastlıyordum “laikçi” sözcüğüne, Türkçede böyle bir sözcük yok, yeni bir sözcük olarak sözlüklere girme olasılığı da yok... Çünkü yanlış türetilmiş bir sözcük. “Ekonomikçi” “olimpikçi” denmeyeceği gibi, “laikçi” de denmez. Akılları sıra “dinci” sözüne misilleme... “Dinci adam” denir, ama “laikçi adam” denmez, “laik adam” denir. Şu da unutulmamalı: “Laik” sözcüğüyle anlatılan kesim kendilerini “cumhuriyetçi” olarak niteliyorlar, sorun sadece laiklik sorunu değil çünkü. Ayrıca laikçilik diye bir siyasal akım da yok bana göre, ancak *şeriatçılık*, yani *dincilik* (dindarlık değil), düzeni tehdit eden çok eski bir siyasal akımdır. Bunlar nasıl aynı kefeye konabilir?

Bazı eklerle ilgili bu dil yanlışlarına değindikten sonra asıl konumuza, dilimizin eklere dayalı zenginliğine yeniden dönmek istiyorum.

Dilbilgisi kitaplarında sözü edilmeyen, uzmanlarca bilinmeyen bir ek daha var dilimizde: **Tombul**, **hımbıl**, **cıbil**, **yıbil*** sözcüklerinde gördüğümüz **-bıl** (**-bul**) eki yapım ekleri arasında yerini almalı, bu ek de öteki ekler gibi işletilmelidir. Sıfat türeten bu ekin dilimizdeki örnekleri bilinen pek çok ekten daha fazla.

Uzmanlar farkına varmazlarsa, bu ek yok olup gidecek.

Dediğim gibi, bir dildeki ek kaybı çok büyük bir kayıptır.

Türkçenin bu güzellikleri, ilgisizliğimizin ve bilgisizliğimizin kurbanı olmamalı.

* *yıbil*: R'lerin y gibi söylendiği bir konuşma kusuru. Başka dillerde kolay kolay karşılığı bulunamayacak bir sözcük. Bildiğim kadarıyla edebiyatta ilk kez R. İlgaz kullandı.

Liderler, Gençler ve Türkçe

Büyükler, çocuklarının çeşitli becerileriyle  v n rl r; örneğin, iyi top oynadıklarından ya da güzel şarkı söylediklerinden söz ederler; boylarının poslarının, kaşları-
nın gözlerinin güzelliğinden konuşurlar, hele İngilizce bilgileri ayrı bir övünç  aynağıdır. Bunlar iyi, hoş şeyler, elbette  v necekler... Daha başkaları da var; küçücük çocuğunu amcalara, teyzelere s vd r p bununla  v nenleri de görürüz... Bütün bunların yanında çocuğunun Türkçesiyle, Türkçeyi iyi kullandığıyla, iyi konuştuğuyla övünen anne babalara pek rastlayamazsınız. Belki de çocuklarımızın en son fark ettiğimiz, en az değer verdiğimiz özelliğidir güzel konuşmak, güzel yazmak... Bu yönde ailede hiçbir  zendirmeyle karşılaşmazlar. Tersine kibarlık, incelik, güzel konuşmak; zayıflık, eziklik, hatta korkaklık gibi görülür. Düzgün konuşmak yerine, düzgünce susmalarını isteriz onların.

Bugün böyle yetişen gençler, adını bilmedikleri birine, "beyefendi" diye seslenmek yerine, "hop, aloo!"

diye bağıyorlar. Karşımızdaki kim olursa olsun; memur, amir, işçi, garson, şoför; “beyefendi” ya da “hanımefendi” demek neden zor gelir insana? Yazın evimin önünde bir gezgin satıcıdan kavun alıyordum, arkamdan bir genç seslendi:

“Hocam, kavunlar güzel mi?”

Orada bir ben, bir kavuncu var. Delikanlı, hem “hoca” olduğumu, hem kavundan anladığımı biliyor, diye düşündüm; bir şeyler söylemek için arkama dönünce anladım ki, bana değil, kavuncuya seslenmiş. Zaten kavuncu da bu “hocalık” payesini hiç yadırgamadan yanıtladı onu, belli ki gün boyu ona böyle seslenenler az değil. Gençler daha bu tür hitap sözcükleriyle güzel konuşmak gibi bir amaçlarının olmadığını, üstelik bunun toplumda da çok önemli sayılmadığını anlatırlar size. Alışkanlık yaman bir hocadır, der Montaigne, bu yaşlarda edinilen alışkanlıklar kolay düzeltilemez de...

Örnekler, öğütlerden daha önemlidir. Çocukları, gençleri güzel konuşmaya özendirecek Ecevit’ten sonra kaç politikacı daha yetişti? Yalnız ülkemizin güzel insanları değil, dilimizin güzel sözcükleri de onun ardından koştu; Türkçeyi öylesine güzel, rahat, akıcı konuştu. Sözlüklerdeki sözcüklerle yetinmedi, dilimize yeni sözcükler kattı, sözlüklerimizi zorladı.

Ecevit’le aynı gelenekten gelen Deniz Baykal da iyi bir konuşmacı, arada bir karşılaştığımız yorgun, isteksiz zamanlarındaki takılmalarını, teklemelerini saymazsak, konuşması kusursuz denebilir. Yıllardır kimsenin diline dolayabileceği tek bir yanlış sözcük çıkmadı ağızından, herhangi bir gafını anımsayan yok. Evet, güzel konuşuyor, ama etkisi neden az? Bir kere Ecevit gibi bir liderle

boğuşarak geldi, Erbakan ya da Demirel gibi biriyle değil. Kendisine çok kolay fatura çıkartılan bir insan oldu. Ona yaşını göstermiyor, diye oy vermeyen yurttaşlarla bile karşılaştım. Doğru konuşan, güzel konuşan ama sözü dinlenilmeyen bir baba gibi Baykal. Çok hırslı, hırçın, öfkeli görünüyor, ondan mı beklenen ilgiyi sağlayamadı? Kızmayı, öfkelenmeyi, hırsı bilmediği için kaybetmedi mi Erdal İnönü? Konuşurken insan yüzü bir ifadeler senfonisidir, kızgınlığının, öfkesinin de bir olgunluğun ürünü olduğunu bu yüz ifadeleriyle anlatabilmeli Baykal; işini bilen, fırsat kollayan bir politikacı izlenimi verebilecek kaş göz, yüz edimlerinden kaçınmalı. Dinleyenlere içi yanarken bile, olgun bir insan olduğunu gösterebilmeli. Herkesi içtenlikle dinlediğine, anladığına inanmalıyız. Bu dediklerimi bir parça Tuncay Özkan'da gördüğümü söyleyebilirim, ancak onun da zaman zaman yönelttiği soru cümleleri, hem kendi coşkusuna hem kalabalıkların coşkusuna uygun düşmüyor. Zaten bu tür cümleleri gittikçe azaldı.

Hocamız Prof. Kenan Akyüz, telaffuzunu beğenmediği bir arkadaşımıza; "Oğlum sen hasbelkader burayı bitirirsen sakın edebiyat öğretmenliği yapma," diye hepimizin içinde kendisinden söz almıştı. Şimdi anımsıyorum da, aynı zamanda edebiyat doçenti olan Milli Eğitim Bakanından daha kötü değildi arkadaşımızın telaffuzu. 68 kuşağı sağcı diye Kenan Akyüz'ü sevmezdi, bugün ne çok arıyoruz böylesi sağcılar.

Tayyip Bey, sürekli burun vuran futbolcuları hatırlatıyor bana. Futbol oynayanlar iyi bilirler, burun şutları serttir, ama çoğu zaman nereye gideceği bilinmez, bazen de komşunun camında çerçevesinde patlar. Oysa futbolu plase vuruşlar güzelleştirir. Başbakanın konuşmaları-

nı dinlerken şunu düşünüyorum: Öfke önce dil kurallarını unutturuyor insana.

Ünlü bir köşe yazarı tanıyorum, bir iki kez de yakından görme fırsatı buldum onu. Gazeteciler Cemiyeti lokalinde tatlı bir söyleşiye dalmış olan Cemal Süreya ile Can Yücel'e, bilmiyorum kaçınıcı kadehini yudumlarken şöyle çıkmıştı:

“Siz Kemalistler ne kadar geveze oluyorsunuz!”

Can Yücel ile Cemal Süreya'nın tatlı gevezeliklerini bile Kemalizm'e, yani Atatürk'e bağlamıştı. Aynı yazar, *Radikal*'deki köşesinde Tayyip Bey'in, o ünlü “kelle”, “sayın” sözlerinin faturasını da dil devrimine, yani gene Atatürk'e çıkarmıştı. Böyle yazarlarımız oldukça, başbakanımız sert burun şutlarıyla daha çok camlar, çerçeveler kıracağına benzer.

İktidar partisinin politikacıları içinde Bülent Arınç'ın iyi bir konuşmacı olduğu kabul edilir. Fatih Altaylı'yla bir televizyon programında, sık sık “takdim edeceğim” diyordu karşısındakine. Cumhurbaşkanı ya da Meclis Başkanı konumundaki biri, kendi altındaki birine takdim etmez, bu sözün böyle bir inceliği vardır, eskiler uyarlardı buna. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, haşlı seferleri, İpn-i Arabi, daa (daha) gibi telaffuz yanlışlarını umarım zamanla düzeltecektir. Köşk'te Kayseri mantısına bir diyeceğimiz yok, ama Kayseri ağzına itirazımız var.

Çocuklarımıza örnek olabilecek politikacılarımızın durumu böyle. Basına gelince, orada da durum hâlâ pek iç açıcı değil. Bunun için hep şunu söylerim: Medyamız eleman (haberci, sunucu, spiker, editör vb.) seçerken, 5. amatör kümede top koşturan bir futbol takımına oyuncu seçerken gösterilen titizliği göstermeli... Kitaplarımın çoğu basından derlediğim yanlışlarla dolu. Yeni

örnekler vermeye gerek var mı? Sağlık programlarında bile hekimlerin yanına bir de din adamı koymayı unutmayan TV kanallarımız, dilimize de, dinimize de zarar verme konusunda adeta birbiriyle yarışıyorlar. Sabah programı sunan yeni evlenmiş bir bayan sunucu durumunu “meriçtaym” sözüyle anlatıyor. Biz yazmaktan bıktık bu örnekleri. Büyük bir gazetenin köşe yazarı, “karayağız kadınlar” diye yazıyor, oysa kadınlar için bu sıfat kullanılmaz. Aynı gazetelerde **preteen**, **oditoryum**, **brunch**, **akretide**, **portal**, **antrepo** gibi sözcüklerden geçilmiyor. Osmanlıca, Arapça ve Farsça bilenlerin diliydi, şimdiyse İngilizce bilenlerin Türkçesini yaratmaya çalışıyorlar. “Chekin işlemleri manuel olarak yapılıyor,” gibi TV haberlerindeki cümleler, işte bu anlayışın ürünleri. **Olimpik**, **ekonomik** gibi sözcüklerdeki yabancı ek (-ik) Türkçe sözcüklere getirilmemeli. “İslamık” diyenleri dinlerken, insan kulaklarına inanamıyor. Gene TV izleyicilerinin iyi bildiği bir ilahiyat profesörü de, “Haçça gitmekten” söz ediyor.

Bazı sözcüklerin uzun ya da kısa söyleneceği durumlarda spikerlerimiz bile şaşıyorlar. Yalın söylerken kısa, ancak ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında ya da ünlüyle başlayan bir yardımcı eylemle kullanıldıklarında yarım ses uzayan sözcükler vardır. Bu durum her sözcükte görülmez, genellikle dilimize Doğu dillerinden geçmiş sözcüklerde karşılaşırız. **Din** (-), **devam** (-), **kelam** (-), **şan** (-), **karar** (-) gibi sözcükler, ünlü aldıklarında **dini** (-), **devamı** (-), **kelamı** (-), **şanı** (-), **karanı** (-) okunurlar, **devam etmek** derken de hem uzatma, hem ulama var. Ancak Türkçe kökenli sözcükleri bu örneklerle karıştırmamak gerekir. Hâlâ bazı spikerler, “eşlilik etti” diyorlar, oysa “terslik etti” der gibi kısa söylenmeli.

Yabancı sözcüklerdeki bazı uzun ünlüler dilimizde kısaltılmıştır. Örneğin “zihniyet” diye ikinci heceyi uzatmıyoruz Türkçede. “Arzuuladıkları” diyen spikerler kimi örnek alıyorlar, anlamıyorum. “Vahi inmiş” derken uzunluk ikinci hecede olmalı, **vâhi** dememeliyiz. “Gazâbına” sözcüğünün bütün hecelerini kısaltarak okuyan spiker, dilimizin de kendisinin gazabına uğradığının farkında mı acaba? Dilde kimi zaman halka rağmen, aydınların söyleyişi esas alınır, bazen de halka uyulur. Halk ikinci heceyi uzatsa da, doğrusu **âhize** olmalı. Halk dilindeki her değişiklik kabul edilmez; “sâdede gelelim diyenler” çoğalsa da, **sadede gelmektir** deyimin aslı, doğrusu. Ancak “teravi” halk dilinde iyice yerleşmişken, “teravih” denmesini ben pek kabul edemiyorum.

İlkin Yazarlar Birliğinin duyurularında gördüğüm bir yanlış TRT’ye de bulaştı: “Hikâyeci-yazar”, “romancı-yazar” diyorlar. **Hikâyeci**, **romancı** demek onların yazar olduklarını anlatmaz mı? Gene bir başka yazar örgütümüz de “anadili” yerine dillerin anası anlamına kullanılan **anadil** terimini kullanmıştı.

Çocuklarımızı, gençlerimizi bu kuşatılmışlıktan kurtarmasını beklediğimiz Milli Eğitim Bakanlığının durumu daha da içler acısı. Eğitim, politikacıların elinde yaz boz tahtasına döndü. Ortaöğretimde bilimin yerini inanç aldı. İyi kitaplar verilmiyor çocuklarımıza, bedava kitap dağıtılırken bu alandaki yarış durdu. Çocukların kitapçılarla alışverişi kesildi. El altından kötü kitaplar okutuluyor onlara. Ders kitapları yanlışlarla dolu. “100 Temel Eser” uygulaması ise, edebiyatta bir zevk sınırlamasından başka bir anlam taşıyor bana göre. Eski den Orhan Kemal, Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Haldun Taner gibi yazarların kitapları okul müdürlerince sınıflara

yapılan baskınlarla toplatılır, kusurlu bulunan öğretmenler sürülürdü. 100 Temel Eser listesiyle, Milli Eğitim Bakanlığı öğretmenin öğrencinin özgürce kitap seçimini önleyerek, okul müdürlerini kitap toplatma sıkıntısından kurtarmak istiyor. Akli başında, işini, mesleğini bilen öğretmenin bu listelere araç olacağını sanmıyorum.

Öğrencilerimiz böylesine bir kuşatılmışlık içindeler. Onların durumunu kısaca anlatan en yaygın söz şu olsa gerek: *Dilekçe yazmayı bile bilmiyorlar...* Fakültelerin öğrenci işlerindeki memurundan, fakülte dekanına kadar herkesten duyuyoruz bu yakınmayı. Ancak dilekçe yazmanın da, hazır örneklerini bir tarafa bırakırsak, çok kolay olmadığını söylemeliyim burada. Çok karmaşık olayları dilekçede açık, etkili bir dille anlatmak ayrı bir beceri ister. Bir yazısında Melih Cevdet Anday dilekçe yazmanın da bir sanat olduğunu yazmıştı. Bu tür yazılarda genellikle nesnel, ağırbaşlı olunurken, ölçüsü, dozu iyi ayarlanmış duyguların da konuya, olaya göre yeri vardır.

Öğrencilerimizden, aşağıdaki konuşmada anlatılan olay ile ilgili bir dilekçe yazmalarını istemiştik. Karşılaştığım yazılar beni hem güldürdü, hem kızdırdı.

SİGORTA ŞİRKETİNE DİLEKÇE

Servis görevlisi – Geçmiş olsun Rasim Bey. Küçük bir kaza galiba? Nasıl oldu?

Rasim Bey – Arabam evimizin önünde park halindeyken, sanırım gece bir araç vurmuş.

Servis görevlisi – Sağ ön çamurlukta ve sağ ön sinyal lambasında hasar var. Vuran aracın plakasını tespit edebildiniz mi?

Rasim Bey – Hayır... Kaza gece olduğu için göremedik.

Servis görevlisi – Masraflarınızı sigortanız ödeyebilir. Polis tutanağınız var mı?

Rasim Bey – Yok... Çünkü sabahleyin hasarı fark etmediğim için, arabayla işime gittim. Araba olay yerinden uzaklaşırsa, polis tutanağı tutulmuyor.

Servis görevlisi – Önemli değil. Sigorta şirketinize neden tutanak tutulmadığını da belirterek bir dilekçe yazın. Olayın ne zaman olduğunu, arabanızdaki hasarı yazın... Ayrıca belgelerinizi de ekleyin.

Rasim Bey'in anlattıklarının sizin başınızdan geçtiğini düşünerek sigorta şirketine bir dilekçe yazınız.

Böyle bir uygulamada yazdığı dilekçeyi “sevgilerimle” diye bitiren de var, “teşekkürlerimle” diye bitirenler de... “Arabama vurmuşlar, para lazım,” diyen de var karşılaştığım örneklerde. Derslerimden birinde okumaları için küçük bir kitap listesi yazmıştım tahtaya. Sınıftan çıkarken bir öğrenci yanıma yaklaştı:

“Hocam bunların hepsini biz nasıl alacağız?” dedi. “Bir haftadan beri kontör alacak para bulamıyorum.”

Çocukcağız para bulsa, kitap değil kontör alacak. Konuşmalarına bir kulak verin; ya kontörleri bitmiştir ya şarjları... “Kontörsüz gençlik” diyorum bu kuşağa... Şarjı bitmiş, kontörsüz gençlik...

Yukarıdaki dilekçe konusuyla çevrenizdeki gençleri bir de siz deneyin isterseniz. Epey gülünç şeyler göreceğinizden kuşkunuz olmasın. Yalnız derseniz önce kendinizi bir deneyin. Bizim öğrenciler gibi, dört satırlık dilekçede, dört yerde “araba”, beş yerde “hasar” sözcüklerini kullanırsanız, benden geçer not alamazsınız.

Kızını Dövmeyen Dilini Döver

Bir yanlış cümleyi düzeltmek için yapılan onlarca farklı yanlış alt alta getirdiğimizde kendiliğinden bir mizah metni çıktı ortaya. İşte bozuk cümlemiz:

– Ailemin ikinci ve ilk kız çocuğuyum.

Bu bozuk cümleyi İletişim Fakültesi öğrencilerinin düzeltme girişimleri:

– Ailemin ikinci ilk kızımı.

– Ailemin ikinci çocuğu olarak ilk kız çocuğuyum.

– Ailemin ikinci ve en büyük kız çocuğuyum.

– Ailemin iki çocuğundan kız olanı benim.

– Ailemin genel olarak ikinci, kız olarak birinci çocuğuyum.

– Abim ve ben iki kardeşiz. (İnsanın kardeşi gibisi var mı?)

– Ailemin ilk ikinci kız çocuğuyum.

– Ailemin ilk ve ikinci kızımı. (Hem ilk, hem ikinci... Bir karar verebilseler...)

– Ailemin ikinci aynı zamanda ilk kız çocuğuyum.

- Ailemin ikinci ve de ilk kız çocuğuyum.
- Ailemin ikinci fakat ilk kız çocuğuyum.
- Ailemin ikinci üyesiyim ve ilk kız çocuğuyum. (Ana babalar aile üyesi sayılmıyor.)
- Ailemin ortanca ve ilk kız çocuğuyum.
- İkinci ve ilk çocuğuyum ailemin. (Bu devrik cümle N. Ataç'ta bile zor bulunur!)
- Ailemin ilk kız çocuğuyum ama ilk çocuk ben değilim. (Keşke ilk olsaydı, şanssız bir çocuk!)
- Ailemin ilk aynı zamanda ikinci kız çocuğuyum.
- Ailemin ikinci çocuğuyum ve kızım. (Kızın yok mu evladın yok!)
- Ailemin ikinci ve sülalemin ilk kız çocuğuyum. (Bu da aşiret usulü yanlış düzeltme.)
- Ailemin ilk kızı olarak ikinci çocuğu olmaktayım. (Hayırlısı olsun!)
- Ailemin doğan çocuklar arasında ilk kız çocuğuyum. (Düşükler de mi var acaba?)
- Ailemin ikinci çocuğuyum. Onların ilk kızıyım. (Fransızca sözdizimini yutmuş bir öğrenci!)
- Ailemin ilk kız çocuğu olup, ikincisiyim. (İlk mi, ikinci mi? Karar vermek ne kadar zor!)
- Ailemin çocuğu ve ilk kız evladıyım. (Başka bir ailenin çocuğu olabileceği ihtimalini de düşünmüş... Sağlam bir cümle!)
- Ailemin ikinci aynı zamanda ilk kız çocuğuyum.
- Ailemin çocuğuyum ayrıca evin ilk kız çocuğu da benim. (Hep de çocuk kalacağı belli.)
- Ailemin ikinci çocuğuyum, kız kardeşlerimin en büyüğüüm.
- Ailemin ortanca doğan ilk kız çocuğuyum. (Yanlışını düzelttiği öğrencinin ailesini iyi tanıyor demek ki...)

Biz uzatmayalım, bir yanlış düzeltmek için 80 farklı yanlış yapıldığını gördük. Dilde doğruların sınırsızlığı kadar, yanlışların da sınırı yok. İşin zorluğu da burada...

Not: Yukarıya örnekler aldığım öğrenciler içinde yabancı uyruklu öğrenci yok. Adları Ali, Orhan, Ayşe, Fatma, Hüseyin, Tuğba... Bizim çocuklarımız... Bir kız öğrencinin yaptığı dil yanlış ne kadar da yordu bizi... İşte böyle, *kızını dövmeyen dilini döver*.

Yeni yanlışlara yol açmamak için cümlelerin doğruluğunu da verelim:

Ailemin ikinci çocuğu ve ilk kızımı.

Kemal Ateş

DİL HURAFELERİ

Türkçenin Güncel Sorunları

Kemal Ateş'in her yazısı yeni bir araştırmanın, farklı bir bakışın ürünü. *Dil Hurafeleri*'nde de bilinenleri tekrar etmiyor. Örneğin, aydın sözcüğüne bile farklı bir tanım getiriyor: Aydın, karşısında dil yanlış yapmaktan çekindiğimiz insandır, ona göre. Türkçenin bütün güncel sorunlarıyla ilgili, yeni, özgün, çarpıcı görüşlerle çıkıyor okurun karşısına.

Sözlüklerimizin, tesadüfen bir araya gelmiş sözcükler topluluğu olduğunu kanıtıyor Ateş. Tarihimizin ölü sözcükler mezarlığı, coğrafyamızın yarı ölü sözcükler mezarlığı; imlamızın, aralarındaki iktidar kavgasını bitirememiş sözde uzmanların oynadığı, hatta kurbanı olduğunu belgelere dayanarak anlatıyor. Yazı ve Dil Devrimi, tutan sözcükler, tutmayan sözcükler, yerel dil, konuşma dili-yazı dili, Kürt açılımı ve Türkçe, son zamanlarda tartışma konusu olan x, q, w harfleri, AB dayatmaları, liderlerin Türkçesi, hurafeleri kural sanan dil profesörleri...

Bunlar gibi, dilimizin bütün güncel sorunlarının ele alındığı bu kitabı okuduktan sonra, siz de şu sonuca varacaksınız:

-Türkçe, dünyanın hem en talihli dili, hem en talihsiz dili...

Bu sözü anlamak için bile bu kitabı okuyun.

Kemal Ateş'in dil yazılarındaki farklılığını, özgünlüğünü; uzmanlığının yanı sıra, roman ve öykü yazarlığının olanaklarıyla dile "içeriden bakabilmesi" sağlıyor.